

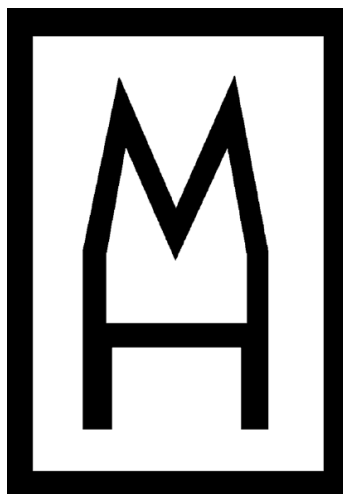
MH

Marginalia
Historica

2_2022

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Marginalia Historica

Časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

2_2022

Marginalia Historica

Ročník 13, číslo 2/2022

Odborný recenzovaný časopis, který se věnuje široce pojímaným dějinám vzdělanosti (včetně školství i osvěty) a komplementárně chápané kultury. Původní vědecké studie, materiálové příspěvky, recenze a zprávy se zaměřují na problematiku českých zemí nahlíženou v středoevropském a evropském kontextu. Vychází dvakrát ročně. Redakční uzávěrka 31. března a 30. září. Časopis je zařazen na Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR. Webová stránka je dostupná zde: <http://kdddweb.pedf.cuni.cz>.

Peer-reviewed academic journal focused on broadly defined history of education (including schooling and adult education) as well as on culture history viewed as complementary to it. It presents original research, materials, review articles and reports reflecting Czech lands in Central European and a wider European context. The academic journal is included in the List of non-impact peer-reviewed journals published in the Czech Republic. Web page: <http://kdddweb.pedf.cuni.cz>.

Vydává/Published by

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, Magdalény Retigové 4, 116 39 Praha 1.

Mezinárodní redakční rada/International Editorial Board

Christoph Boyer (Salzburg), Božena Czwojdrak (Katovice), Lukáš Fasora (Brno), Kateřina Charvátová (Praha), Tomáš Kasper (Liberec), Jiří Knapík (Opava), Tomáš Knoz (Brno), Jiří Křestán (Praha), Robert Luft (Mnichov), Elena Mannová (Bratislava), Antoine Marès (Paříž), Robert Novotný (Praha), Tomáš Pavlíček (Praha), Stanisław Pijaj (Krakov), Jiří Pokorný (Praha), Jan Šindelář (Praha), Martina Šmejkalová (Praha), Vít Vlnas (Praha)

Předsedkyně redakční rady/Editor-in-chief

Ivana Čornejová

Zástupce předsedkyně redakční rady/Deputy Editor-in-chief

Jiří Hnilica

Výkonná redakce/Executive editors

Jitka Bílková (vedoucí redaktorka), Kristýna Bernardová, Vojtěch Čurda, Milan Ducháček, Bohuslav Rejzl

Jazyková korektura/Copyeditor

Josef Lesák

Anglické překlady/English translation by

Jan Kremer

Korespondenci (příspěvky) adresujte prosím k rukám vedoucí redaktorky na adresu vydavatele či na elektronickou adresu marginalia@seznam.cz. Jednotlivé příspěvky jsou recenzovány anonymně ve spolupráci redakční rady s okruhem odborníků.

Vychází v rámci Specifického vysokoškolského výzkumu – Studentského vědeckého projektu č. 260593 (Mediální moc, kulturní paměť, společenská odpovědnost), hlavní řešitel prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

ISSN: 1804-5367

Evidenční číslo MK ČR: E 19664

Obsah

STUDIE

Ivana KOUCKÁ Epigrafik Josef Dobiáš	9
--	---

DIDAKTICKÉ STUDIE

Ivo REJCHRT Velká válka ve škole. Moderní výuka, regionální dějiny a kritické myšlení	39
---	----

RECENZE A ZPRÁVY

Adam HAVLÍK, <i>Marky, bony, digitálky. Veksláci a fenomén veksláctví v socialistickém Československu.</i> (Alžběta Kratinová)	59
---	----

Prokop TOMEK, <i>Příslušník StB Miroslav Pich-Tůma. Příběh opravdového komunisty.</i> (Vojtěch Čurda)	61
--	----

David VENCLÍK, <i>Strážce historické paměti. Proměny vnímání Karlštejna v 19. a na počátku 20. století.</i> (Jiří Rak)	65
---	----

Jiří KNAPÍK a kol., <i>Pionýři, malované děti? Pionýrská organizace ČSM a dětský kolektiv (1949–1968).</i> (Alžběta Kratinová)	67
---	----

Lucie FIKAROVÁ, <i>Plzeň punková a metalová: punková a metalová alternativní hudební scéna v Plzni (1983–1995).</i> (Filip Jiroušek)	70
---	----

DIDAKTIKA

Praktické využití tématu španělská občanská válka ve výuce dějepisu na českých školách (Václav Čada).....	77
---	----

Studie

Epigrafik Josef Dobiáš

The Epigrapher Josef Dobiáš

Ivana Koucká

Abstrakt

Svými epigrafickými studii se Josef Dobiáš (1888–1972) stal zakladatelem českého bádání o latinské epigrafice na evropské úrovni, jak dokládají i jeho cizojazyčné příspěvky na toto téma či pravidelná vystoupení na mezinárodních kongresech, publikovaná v pozdějších kongresových aktech. Snad největší úsilí v této oblasti své vědecké práce věnoval trenčínskému nápisu, v jeho době jedinému latinskému nápisu z doby římské v tehdejší Československu dochovaném *in situ*. Doklady o Dobiášově snaze nápis správně transliterovat a interpretovat jeho text s uvedením širších historických souvislostí najdeme zejména v jeho bohaté korespondenci s Janem Eisnerem. Dobiášovy příspěvky o nápisech z Trenčína i africké Zany (Diana veteranorum) zůstávají dodnes nejdetailnějšími pracemi věnovanými tomuto, v české odborné literatuře o době římské vědeckému, tématu.

Dobiáš byl i důstojným reprezentantem československé vědy na významných mezinárodních setkáních badatelů (nejen) o starověkých dějinách. Jeho účast na kongresech dokládá obrovský rozsah jeho badatelské činnosti, neboť přednášel na témata z archeologie, epigrafiky, numismatiky a historické topografie. Ve svých vystoupeních chtěl především informovat zahraničí o výsledcích nových výzkumů k době římské na území Československa, k nimž výrazně přispěl svou vědeckou činností. Dobiášovy referáty včetně epigrafických příspěvků zpravidla vyšly tiskem v kongresových aktech.

Abstract

With his epigraph studies, Josef Dobiáš (1888–1972) became the founder of Czech research into Latin epigraphy on a European level, as is testified to by his foreign language contributions on this theme and his regular participation in international congresses published in the later congress proceedings. Arguably his most impressive efforts in this area of his scholarly work, were focused on the Trenčín inscription, at the time the only Latin record from the Roman period in Czechoslovakia, preserved *in situ*. Testimonies to Dobiáš's efforts to accurately transliterate the inscription and

interpret the text with an explanation of the wider historical circumstances can be seen in particular in his rich correspondence with Professor Eisner. Dobiáš's contributions on the Trenčín inscription and the Zana one in Africa still remain the most detailed existing work dedicated to this in Czech scholarly literature on the Roman period and a theme of much interest.

Dobiáš was also a respected representative of Czechoslovak scholarship at renowned international gatherings of researchers (not only) of ancient history. His participation in congresses is testified to by the remarkable range of his scholarly activity, having lectured on themes from archaeology, epigraphy, numismatics, and historical topography. He was primarily interested, through his contributions, in informing the foreign audience about the results of new research into the Roman period within the territory of Czechoslovakia, which he greatly enhanced through his scholarly activity. Dobiáš's papers, including epigraph contributions, were regularly published in conference proceedings.

Klíčová slova

Josef Dobiáš – latinské nápisy – epigrafika – římské období na území Československa

Keywords

Josef Dobiáš – Latin inscriptions – Epigraphy – the Roman Period within the territory of Czechoslovakia

Vědec a učitel Josef Dobiáš (1888–1972)

Významný český historik starověku Josef Dobiáš žil v letech 1888–1972.¹ Jeho vědecká práce i pedagogické působení byly také spojeny s rozbořem a využitím latinských nápisů,² zejména těch, které se týkaly území dnešního Slovenska v době římské. Dobiášovo dlouholeté studium dějin Československa v době římské vyvrcholilo vydáním práce *Dějiny československého*

¹ Článek je opožděně věnován doc. PhDr. Janě Keparťové, CSc., k jejímu životnímu jubileu.

² Příspěvek vychází z v textu zmiňovaných článků o J. Dobiášovi a také z monografie: Ivana KOUCKÁ, *Antické dějiny v české historiografii na příkladu osobnosti prof. Josefa Dobiáše. Josef Dobiáš (1888–1972)*, České Budějovice 2022.

území před vystoupením Slovanů (Praha 1964). Z jeho monografií věnovaných helénistickým a římským dějinám starověké Sýrie a Balkánského poloostrova získala největší vědecký ohlas práce *Dějiny římské provincie syrské*. I. díl. *Do oddělení Judaie od Syrie* (Praha 1924). Kromě antických dějin se druhou velkou badatelskou láskou Josefa Dobiáše staly dějiny jeho rodného města Pelhřimova, které zpracoval v pěti svazcích rozdělených do šesti knih s hlavním názvem *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí* (Pelhřimov – Praha 1927–1970).

Nedílnou součástí působení Josefa Dobiáše byla i jeho pedagogická činnost, v níž věnoval čtení, rozboru a překladu latinských napsí velkou pozornost zejména ve svých specializovaných seminářích. Po absolvování oboru klasická filologie na české Filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity (dále jen české FF Karlo-Ferdinandovy univerzity) v Praze sice učil nejprve v letech 1911–1924 na klasickém gymnáziu na Královských Vinohradech, a to latinu, češtinu, němčinu a řečtinu,³ ale v závěru první světové války se postupně připravoval na dráhu vysokoškolského učitele. Od roku 1920 začal poměrně rychlý vysokoškolský postup Josefa Dobiáše od soukromé docentury až po řádnou profesuru v roce 1930.⁴ Své působení na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (dále jen FF UK) ukončil odchodem do důchodu v roce 1959.⁵

³ Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i. (dále jen MÚA, A AV ČR), fond Josef Dobiáš (dále jen f. J. Dobiáš), osobní doklady – ustanovení suplujícím učitelem na c. k. českém gymnáziu v Kr. Vinohradech, 17. 10. 1911. Fond J. Dobiáše není dosud zpracován, a proto při odkazování na konkrétní archiválie uvádím pouze název fondu, skupinu písemností a specifikuji konkrétní složku nebo jednotlivé archiválie. Srov. Výroční zprávy c. k. českého gymnasia na Král. Vinohradech za školní rok 1911–1918, Král. Vinohrady 1911–1918; Zprávy stát. českého gymnasia na Král. Vinohradech za školní rok 1919–1923/24, Praha 1919–1924.

⁴ Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy (dále jen ÚDUK-AUK), fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (dále jen f. FF UK), karton 14, inventární číslo 160, Personálie pedagogického sboru – J. Dobiáš, zpráva o Dobiášově žádosti o habilitaci ze starověkých dějin řeckých a římských, 15. 1. 1920; MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, osobní doklady – jmenování soukromým docentem starověkých dějin řeckých a římských na FF UK, 20. 5. 1920; MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, osobní doklady – jmenování mimořádným profesorem starověkých dějin Řeků a Římanů na FF UK, 14. 5. 1924; MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, osobní doklady – jmenování řádným profesorem starověkých dějin Řeků a Římanů na FF UK, 30. 4. 1930.

⁵ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, osobní doklady – ukončení pracovního poměru na UK, 27. 11. 1959.

Studium antických nápisů v našich zemích před působením Josefa Dobiáše a zřízení samostatného historicko-epigrafického semináře na české FF Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze

Bádání o antických nápisech nemělo u nás tak dlouhou a rozvinutou tradici jako některé jiné dílčí disciplíny spojené se studiem antických dějin, například numismatika, což bylo dáno i jejich menším zastoupením v nálezech. Epigrafie se u nás začala pěstovat jako samostatná disciplína až na konci 19. století, a to jak na české, tak na německé univerzitě. Prvním českým badatelem zabývajícím se vědeckým studiem antických nápisů byl František Groh (1863–1940), který se věnoval především řeckým nápisům.⁶ Ten také založil v roce 1911 na podnět významného českého historika Jaroslava Golla (1846–1929)⁷ na české FF Karlo-Ferdinandovy univerzity specializovaný epigrafický seminář.

První návrh profesorského sboru FF na zřízení specializovaného historicko-epigrafického semináře spadá do roku 1909,⁸ jeho zřízení však povolilo C. k. ministerstvo kultu a vyučování až výnosem ze dne 8. července 1911. Seminář tvořila dvě samostatná oddělení: správa oddělení pro dějiny starověku byla svěřena mimořádnému profesoru starých dějin Emanuelu Peroutkovi, správa oddělení pro řeckou a římskou epigrafiku klasickému filologovi Františku Grohovi.⁹ Seminář byl činný od studijního roku 1911/1912¹⁰ a jeho zřízení¹¹ mělo vzbudit větší zájem studentů historie a klasické filologie o tento obor.

⁶ K osobnosti prof. F. Groha viz zejména zpráva: František NOVOTNÝ, *František Groh*, Naše věda, 1941, s. 245–248, zde s. 247.

⁷ K osobnosti Jaroslava Golla viz: Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*, České Budějovice 2006; Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümlová (eds.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, České Budějovice 2005; Roman PAZDERSKÝ, *Gollův styl. Studie k historickému myšlení Jaroslava Golla*, Praha 2018.

⁸ ÚDUK-AUK, f. FF UK, k. 98, i. č. 1206, Seminář historicko-epigrafický 1911–1940, záležitost zřízení semináře historicko-epigrafického, děkan c. k. ministerstvu kultu a vyučování, 29. 1. 1911.

⁹ ÚDUK-AUK, f. FF UK, k. 98, i. č. 1206, Seminář historicko-epigrafický 1911–1940, Cís. král. místodržitelství v království Českém Děkanství fakulty filosofické c. k. české university v Praze, 19. 7. 1911.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

Jak vyplývá ze stanov, cílem oddělení pro starověké dějiny bylo naučit studenty vykládat prameny k řeckým a římským dějinám, seznámit je s metodologií oboru a podat jim návod k samostatným pracím. Členové oddělení pro epigrafii se měli cvičit ve čtení, vykládání a doplňování řeckých i latinských nápisů; také v tomto semináři se měli naučit samostatné práci.¹² Po odchodu F. Groha do důchodu převzal epigrafické oddělení od letního semestru (dále jen LS) 1933/34 klasický archeolog a epigrafik Antonín Salač (1885–1960): *„Koncem zimního semestru studijního roku 1933/34 vstoupí automaticky do výslužby ředitel epigrafického oddělení v semináři historicko-epigrafickém, prof. Fr. Groh, podepsaná komise, v zasedání sboru profesorského dne 27. dubna 1933 zvolená, navrhuje jednomyslně, aby ředitelem onoho oddělení jmenován byl od letního semestru 1933/34 prof. Dr. Antonín Salač [...] Poněvadž jest v zájmu fakulty, aby činnost epigrafického semináře nebyla přerušována, navrhuje podepsaná komise, aby prof. Salač převzal řízení oddělení epigrafického ihned, jakmile prof. Groh opustí fakultu.“*¹³

F. Groh odkázal po odchodu do důchodu epigrafickému oddělení semináře svoji bohatou knihovnu: *„Připisem ze dne 25. listopadu 1935 věnoval prof. Dr. František Groh v souhlase se svou rodinou svou bohatou knihovnu a svou sbírku pomůcek vyučovacíh knihovně epigrafického oddělení historicko-epigrafického semináře. Knihovna tato má antikvární cenu aspoň 50.000 Kč, jsou v ní obsažena také díla, která by dnes nebyla dostupná. Z těchto knih bude možno jednak rozmnožiti velmi podstatně knihovnu semináře epigrafického, jednak věnovati díla speciálně linguistická semináři nebo prosemináři klasické filologie, a díla, kterých by v těchto knihovnách nebylo zapotřebí, seminářům pro klasickou filologii na Masarykově universitě v Brně.“*¹⁴ A. Salač zase usiloval o získání adekvátní numismatické sbírky a doplňování kolekce latinských nápisů: *„Pan docent dr. Antonín Salač přiveze z Neapole přes 50 filmů formátu 50x12 s fotografiemi latinských nápisů z musea neapolského. Bude nutno provésti zde jejich kopie, dát*

¹² ÚDUK-AUK, f. FF UK, k. 98, i. č. 1206, Seminář historicko-epigrafický 1911–1940, Stanovy semináře pro starověké dějiny a epigrafii při c. k. české univerzitě Karlo-Ferdinandově v Praze, schválené v roce 1911.

¹³ ÚDUK-AUK, f. FF UK, k. 98, i. č. 1206, Seminář historicko-epigrafický 1911–1940, děkan FF UK Ministerstvu školství a národní osvěty (dále jen MŠANO), 8. 7. 1933.

¹⁴ ÚDUK-AUK, f. FF UK, k. 98, i. č. 1206, Seminář historicko-epigrafický 1911–1940, epigrafický seminář FF UK MŠANu, 7. 12. 1936.

*je nalepiti na tuhý karton a poříditi pro ně zvláštní škatuli. To bude vyžadovati samo nákladu, blížícímu se jistě k 1.000 Kč.*¹⁵

Vysokoškolská výuka Josefa Dobiáše zaměřená na rozbor a interpretaci latinských nápisů

J. Dobiáš ukončil svá univerzitní studia klasické filologie v roce 1911, takže práce ve zmiňovaném semináři se ještě nemohl účastnit. Během vysokoškolské výuky (1906–1911) si však zapsal i profilující přednášky a semináře F. Groha, který stejně jako jeho učitel, Josef Král (1853–1917), rozšířil zejména svá seminární témata o studium řecké kultury a překonával úzce filologické pojetí semináře. F. Groh rovněž vykládal i kulturní dějiny, a to se zřetelem k řecké a latinské epigrafii, kulturní topografii, dějinám literatury a dramatu.¹⁶

Jmenování J. Dobiáše soukromým docentem v roce 1920 znamenalo, že kromě přetrvávající výuky na gymnáziu na Královských Vinohradech začal přednášet na FF UK v Praze.¹⁷ V letech 1920/21–1948/49 si studenti všechny Dobiášovy přednášky zapisovali v rámci věd historických, obecné dějiny a seminární cvičení absolvovali v oddělení pro starověké dějiny (resp. historickém oddělení) historicko-epigrafického semináře. Zpočátku se Dobiáš věnoval spíše seminárním cvičením, která zahájil v zimním semestru (dále jen ZS) 1922/1923 dvouhodinovým čtením a výkladem Tacitových *Historií*, totéž téma zopakoval v LS.¹⁸

Dobiáš respektoval základní poslání semináře, ovšem často do něj zařazoval rozbor pramenů úzce se vážících k tématům jeho vědecké specializace, konkrétně k dějinám římských provincií a k době římské ve střední Evropě. Od roku 1922/1923 byl pověřen i řízením historického oddělení historicko-epigrafického semináře,¹⁹ v jehož vedení se do roku 1925 stří-

¹⁵ ÚDUK-AUK, f. FF UK, k. 98, i. č. 1206, Seminář historicko-epigrafický 1911–1940, Historicko-epigrafický seminář FF UK MŠANu, 20. 1. 1927.

¹⁶ Josef PETRÁŇ, *Česká filozofická fakulta 1882–1918*, in: Dějiny Univerzity Karlovy. 1348–1990, III. díl (1802–1918), Jan Havránek (ed.), Praha 1997, s. 271.

¹⁷ Viz pozn. č. 4.

¹⁸ *Seznam přednášek, které budou se konati na Univerzitě Karlově v Praze v zimním běhu 1920/21 až v letním běhu 1926*, Praha 1919–1926.

¹⁹ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, veřejná činnost – působení na FF UK, pověření Dobiáše řízením historického oddělení epigraficko-historického semináře, 7. 9. 1922.

dal s pozdějším brněnským historikem starověku Vladimírem Grohem (1895–1941).²⁰ Po odchodu V. Groha na FF Masarykovy univerzity v Brně převzal J. Dobiáš od roku 1925 historické oddělení semináře definitivně.²¹ I on usiloval zejména o zabezpečení dostatku financí na provoz semináře a jeho knihovny.

Z dochovaného seznamu přednášek a seminářů J. Dobiáše vyplývá, že dvouhodinový seminář realizoval od LS 1923 do ZS 1939/1940 a od LS 1945 do LS 1951.²² Z jeho témat je zřejmé, že největší pozornost v něm věnoval skutečně rozboru písemných pramenů, a to jak literárních, tak nápisů. K často vypisovaným tématům náležely zejména *Prameny k dějinám Československa k době římské, Čtení a výklad I. knihy Tacitových Historií, Res gestae divi Augusti. Rozbor a výklad*,²³ *Prameny pro vládu císaře Tiberia. Rozbor a kritika, Prameny dějin území československého v době římské, Tacitovy Anály. Čtení, rozbor a výklad, Prameny k starověkým dějinám československého území*.²⁴ Pro malý okruh literárních pramenů k době římské ve střední Evropě právě tato témata vyžadovala i čtení, rozbor a interpretaci latinských nápisů.

²⁰ ÚDUK-AUK, f. FF UK, k. 98, i. č. 1206, Seminář historicko-epigrafický 1911–1940, Dobiášovo oznámení adresované děkanství o převzetí správy historického oddělení semináře historicko-epigrafického, 9. 2. 1925.

²¹ ÚDUK-AUK, f. FF UK, k. 98, i. č. 1206, Seminář historicko-epigrafický 1911–1940, F. Groh Děkanství FF UK, 9. 2. 1925: „*Podepsaný si dovoluje oznámiti, že dnem 1. ledna 1925 přijal do své správy historické oddělení semináře historicko-epigrafického. Revisí knihovny, kterou provedl s jejím dosavadním správcem, prof. dr. F. Grohem, jenž ji řídil od smrti prof. Em. Peroutky, zjistil, že v inventáři zaznamenané knihy v knihovně všechny jsou, i přijímá za ně nadále odpovědnost. Podepsaný prosí, aby děkanství filosof. fakulty vzalo toto oznámení na vědomí a zpravilo o něm také Žemskou správu politickou.*“

²² Viz: *Seznam přednášek, které budou se konati na Universitě Karlově v Praze v zimním běhu 1920/21 až v letním běhu 1926, Praha 1919–1926; Seznam přednášek, které budou se konati na Karlově universitě v Praze v zimním běhu 1926–27 až v letním běhu 1933, Praha 1926–1933; Seznam přednášek, které budou se konati na Universitě Karlově v zimním běhu 1933–34 až v zimním běhu 1939–40, Praha 1933–1939; Seznam přednášek, které se budou konati na filosofické fakultě University Karlovy v Praze v letním běhu 1945 až v letním běhu 1947, Praha 1945–1947; Seznam přednášek na Universitě Karlově v zimním běhu 1947–48, Praha 1947; Seznam přednášek na Universitě Karlově v letním semestru 1947–48 až v letním semestru 1948–49, Praha 1947–1949; Seznam přednášek na Filosofické fakultě University Karlovy ve studijním roce 1949/1950, Praha 1949; Seznam přednášek na filosofické fakultě ve studijním roce 1950–51 a Seznam přednášek na filosofické fakultě ve studijním roce 1951–52, Praha 1951–1952.*

²³ V LS 1934 měl J. Dobiáš vědeckou dovolenou a byl uvolněn od konání přednášek.

²⁴ Viz pozn. č. 22.

Epigrafika ve vědecké práci Josefa Dobiáše

V důsledku nových archeologických výzkumů se začal od sedmdesátých let 19. století poměrně radikálně rozšiřovat počet nalézáných latinských nápisů, zejména na náhrobcích, mincích, keramice, stavbách atd. Jejich postupné vydávání a interpretace přinesly poznatky k charakteristice i jiných oblastí života lidí, než umožňovaly prameny literární. Kromě pramenů písemných se pak badatelé o době římské ve střední Evropě mohli opírat i o stoupající počet nálezů hmotných pramenů na zkoumaných archeologických lokalitách.

J. Dobiáš se jako první badatel u nás zabýval interpretací latinských nápisů se specifickým zaměřením na dobu římskou ve střední Evropě. Svými rozbory a komentáři zpřesnil závěry dalších vědců zabývajících se studiem nápisů. Jako historik starověku se koncentroval při výzkumu doby římské v Československu především na dobu markomanských válek v době vlády císařů Marka Aurelia a jeho syna Commoda. Ve svých odborných i populárně naučných příspěvcích zdůrazňoval, že badatelé musí využívat nejen dochované literární písemné zprávy o době římské ve střední Evropě, ale i výsledky studia nově nalézáných římských nápisů a antických mincí.

Dobiášovy první stati věnované Římanům se objevily v českých časopisech již v roce 1921. V článku *Dva příspěvky k topografii válek markomanských a kvádských*²⁵ píše o dvou tématech, která byla tehdy i v pozdější době předmětem odborného studia a zájmu mnoha českých i evropských badatelů. První příspěvek se pokusil lokalizovat místo známého vypravování o záchraně římského vojska uprostřed kvádské země zázračným deštěm za markomanských válek.²⁶ Druhý příspěvek pojednával o nejseverněji

²⁵ Josef DOBIÁŠ, *Dva příspěvky k topografii válek markomanských a kvádských*, Český časopis historický (dále jen ČČH), 1921, s. 135–156.

²⁶ Tamtéž, s. 150. Až do dnešní doby se však názor na místo a dataci zázračného deště v odborné literatuře odlišují. Maďarský badatel P. Kovács např. ve svém článku věnovaném zázračnému dešti uvádí, že se tato událost odehrála v roce 172 (nelze ale vyloučit ani rok 171) a zázrak se zřejmě stal na hranicích mezi Kvádami a Kotiny. Viz: Péter KOVÁCS, *Marcus Aurelius' Rain Miracle: when and where?*, Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV, 2017, s. 101–111, zde s. 111. Autor monografie o Marku Aureliovi Frank Mc Lynn však událost datuje do roku 174, místo neuvádí. Viz: Frank Mc LYNN, *Marcus Aurelius. Warrior, Philosopher, Emperor*, London 2010, s. 363–364.

umístěném latinském nápisu na skále u Trenčína, který německý historik starověku a zakladatel latinské epigrafiky prof. Theodor Mommsen vřadil roku 1873 do III. svazku souboru latinských nápisů *Corpus inscriptionum Latinarum*, ale jako podvržený. Později ho sice prohlásil za pravý,²⁷ ale jeho výkladu se dále nevěnoval. Dobiáš dospěl detailnějším studiem nápisu k závěru, že pochází z roku 179 n. l., kdy Římané zvítězili nad Markomany a Kvády. Spornými místy nápisu ale nadále zůstávalo pořadové číslo římské legie (zda se jedná o I. nebo II. legii) a špatně čitelné a ve zkratkách uvedené jméno legáta římské vojenské jednotky. Teprve objev latinského nápisu v alžírské Zaně umožnil J. Dobiášovi definitivně jeho text rekonstruovat (viz výše).

Ve dnech 3.–6. srpna 1922 se v Bratislavě konal 1. sjezd Společnosti československých praehistoriků. Probíhal zároveň s valnou hromadou sekce Společnosti, která byla i Praehistorickým odborem Matice slovenské, a se sjezdem Svazu československých muzeí. Na této první přehlídce práce československých prehistoriků a poradě o budoucím programu práce zazněl mezi hlavními přednáškami referát J. Dobiáše *Archaeologické nálezy – prameny pro dějiny styků Říma s územím nynějšího Slovenska*.²⁸ Vytyčil především základní úkoly badatelů věnujících se dějinám styků Slovenska s římskou říší. Publikován byl pod názvem *Archaeologické nálezy jako prameny pro dějiny styků Říma s územím dnešního Slovenska*.²⁹

Referát a článek lze považovat za první Dobiášovy pokusy o stručné vylíčení dějin doby římské v Československu. Jejich hlavním cílem však bylo zjistit, jaké informace je možné čerpat z archeologických pramenů pro otázku styků Říma se Slovenskem. Zároveň podávají základní přehled epigrafických, numismatických i archeologických pramenů k uvedenému období. Mezi epigrafickými prameny Dobiáš uvádí nápisy z různých částí římské říše, které přispěly k poznání dějin našich zemí ve zkoumaném období, často nalezené až na periferii římského světa.

²⁷ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – J. Eisner, 8. 5. 1921. V poznámkách citovaná korespondence z fondu J. Dobiáše uloženého v MÚA, A AV ČR je většinou korespondencí přijatou J. Dobiášem. Jestliže se jedná o dopis J. Dobiáše, je tato skutečnost v poznámce uvedena.

²⁸ *První sjezd Společnosti československých praehistoriků*, Obzor praehistorický (dále jen OP), 1922, s. 132–134, zde s. 132–133.

²⁹ Josef DOBIÁŠ, *Archaeologické nálezy jako prameny pro dějiny styků Říma s územím dnešního Slovenska*, OP, 1922, s. 65–90.

Zmiňuje i problémy s nápisy zkoumanými na Slovensku, protože jejich význam je snížen naprostou nejistotou o provenienci velké většiny z nich. S jistotou můžeme tvrdit jen o jediném nápise, že byl vytesán na našem území, a to nápis na trenčínské skále; jedná se o nejstarší historickou památku Slovenska, datovanou s největší pravděpodobností rokem 179 n. l. Evidence epigrafického materiálu na Slovensku byla tedy v té době pro naše nejbližší účely dosti chudá, důležitější jsou dle Dobiáše informace nápisů nalezených v zahraničí. I nápisy nalezené na Slovensku však mohou podávat cenné informace o kultu a vojenství v Podunají.³⁰

Pozvání na sjezd Dobiáš obdržel od archeologa Jana Eisnera (1885–1967), který působil od roku 1920 jako konzervátor Státního archeologického ústavu na Slovensku. Rozsáhlá korespondence mezi oběma badateli, dochovaná ve fondu Josef Dobiáš v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd České republiky,³¹ svědčí o tom, že Eisner informoval Dobiáše velmi detailně o trenčínském nápise,³² o výzkumech na jihomoravském Mušově-Hradisku,³³ ze slovenských nalezišť o Stupavě,³⁴ Leányváru, Děvíně.³⁵ Korespondence zmiňuje i nálezy římských mincí, nápisů a dalších hmotných památek.³⁶

Kromě období markomanských válek se Dobiáš věnoval i jiným etapám doby římské ve střední Evropě, k nimž byly velmi důležitými prameny také nápisy. V roce 1922 a 1923 vyšly v několika pokračováních jeho *Epigrafické studie k dějinám a národopisu československého území v době římské*. První část má nadpis *Žadunajská výprava M. Vinicia*³⁷ a odůvodňuje nesprávnost výkladu tuskulského nápisu rakouským historikem dějin starověku a epigrafikem prof. Antonem von Premerstein. Nápis dokládá, že římský legát Vinicius nebojoval v zimě roku 11–10 př. n. l. s Kvády, ale s Dáky. Dobiáš

³⁰ J. DOBIÁŠ, *Archaeologické nálezy jako prameny pro dějiny styků Říma s územím dnešního Slovenska*, OP, 1922, s. 68–71.

³¹ MÚA, AAV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – J. Eisner, 126 ks (viz např. dopis z 31. 12. 1929).

³² MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – J. Eisner, 12. 3. 1928, 23. 6. 1928.

³³ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – J. Eisner, 4. 5. 1925.

³⁴ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – J. Eisner, 4. 5. 1925.

³⁵ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – J. Eisner, 22. 5. 1930.

³⁶ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – J. Eisner, 31. 12. 1929, 5. 6. 1930, 3. 8. 1930.

³⁷ Josef DOBIÁŠ, *Epigrafické studie k dějinám a národopisu československého území v době římské. 1. Žadunajská výprava M. Vinicia*, Časopis Musea Království českého, 1922, s. 81–98 a 213–227.

také navrhuje jiná sídla kmenů Bastarnů, Kotinů a Anartiů než Premerstein. Největší pozornost věnuje sídlům keltských Kotinů, která se podle něho nacházela již od předhistorických dob na horním Hronu, nikoliv někde na Moravě.

O lokalizaci germánského kmene Dulgubniů pojednala druhá část článku s názvem *Langobardi a Dulgubniové*.³⁸ V něm Dobiáš rozšířil vývody obsažené v původním francouzsky publikovaném příspěvku *Prétendues inscriptions relatives aux Dulgubnii*³⁹ a prokázal, že se zkoumaný nápis vztahuje spíše k městu Dulca, tj. Doliché v Sýrii, nikoliv k Dulgubniům. Opíral se o rozbor nápisu nalezeného v římském vojenském táboře v Brigetiu (dnešní maďarské Komárom) a poopravil tak dřívější úsudek rakouského historika dějin starověku prof. Alfreda von Domaszewski. V třetí části *Epigrafických studií* s názvem *Osi*⁴⁰ nastínil nový výklad afrického nápisu M. Rossia Vitula. Vyloučil, že se nápis týká Osů, a tento kmen lokalizoval do Pannonie.⁴¹

Rozboru tuskulského elogia, obsahujícího nejstarší zprávu o stycích Říma s kmeny, které kdysi obývaly československé území, se Dobiáš znovu věnoval v příspěvku *The Expedition of M. Vinicius, Cos. 19 B. C., beyond the Danubia*.⁴² Článek lze chápat jako rozšířenější verzi jeho přednášky na I. mezinárodním kongresu pro latinskou a řeckou epigrafiku v Amsterodamu. Prokázal, že výprava legáta Vinicia z roku 10 př. n. l. neměla za cíl ani dosáhnout spojení mezi středním Podunajím a Porýním, ani vrazit klín mezi Marbodovu říši a Dákii. Jejím hlavním účelem bylo zabránit Germánům neustále atakovat římské území.⁴³

Své rozsáhlé znalosti epigrafických a numismatických pramenů k období markomanských válek využil Dobiáš znovu ještě před počátkem druhé světové války v dalších článcích. Z trojice příspěvků *Expeditio Germanica*

³⁸ Josef DOBIÁŠ, *Epigrafické studie k dějinám a národopisu československého území v době římské*. 2. *Langobardi a Dulgubniové*, Časopis Národního musea, oddíl duchovědný, 1923, s. 51–61, 117–125.

³⁹ TÝŽ, *Prétendues inscriptions relatives aux Dulgubnii*. Le Musée Belge, 1922, s. 109–120.

⁴⁰ TÝŽ, *Epigrafické studie k dějinám a národopisu československého území v době římské*. 3. *Osi*, Časopis Národního musea, oddíl duchovědný, 1923, s. 220–229.

⁴¹ Tamtéž, s. 228.

⁴² TÝŽ, *The expedition of M. Vinicius, cos. 19 B. Chr., beyond the Danube*, Eunomia. Studia graeca et romana, 1939, s. 47–81.

⁴³ Tamtéž, s. 79.

secunda et tertia,⁴⁴ *K chronologii t. řeč. válek Markomanských*⁴⁵ a *Ke stykům zadunajských Germánů s říší římskou*⁴⁶ je třeba zmínit závěry zejména druhého uvedeného příspěvku. Dobiáš v něm dospěl proti mínění A. von Domaszewského a jiných historiků k závěru, že ofenzivní válka Římanů na barbarském území nezačala roku 171 n. l., nýbrž pravděpodobně v roce 172 n. l.⁴⁷ Pokusil se také datovat událost zázračného deště, k níž pravděpodobně došlo asi roku 173 n. l. K přesnějšímu datování této události Dobiáš využil zejména nápisy na římských mincích, například mince s postavou Mercuria a s legendou RELIG AVG.⁴⁸

I po roce 1945 se většina Dobiášových článků vracela k řadě problémů nastíněných již v předválečném období, avšak v rozšířenější, mnohdy i cizojazyčné verzi. Zásadní podnět k dalšímu bádání o dějinách doby římské v Československu poskytl nálezný latinského nápisu v římském městě Zana (Diana Veteranorum) v Alžírú. Obsahuje biografii vojáka, který působil mj. jako legát II. římské pomocné legie. Nový nápis poprvé publikoval francouzský badatel Hans Georg Pflaum v roce 1955.⁴⁹ Dobiáše upozornil na nový nápis Pavel Oliva (1923–2021),⁵⁰ který byl ve stejném roce na studijním pobytu v Budapešti a o nápise se dověděl. Dobiáš „[...] byl nadšen, že se jeho datování trenčínského nápisu i identifikace s Leukaristem potvrdily, a navázal hned kontakt s H. G. Pflaumem“.⁵¹ Součástí dochované Dobiášovy korespondence je několik dopisů, v nichž úpěnlivě prosí Pflauma o zaslání textu v té době v Československu nedostupného.⁵²

⁴⁴ Josef DOBIÁŠ, *Expeditio Germanica secunda et tertia*, in: Českou minulostí. Práce věnované prof. Karlovy university Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám, Praha 1929, s. 13–36.

⁴⁵ TÝŽ, *K chronologii t. řeč. válek Markomanských*, in: Přátelé čs. starožitností svému učiteli. K šedesátinám univ. prof. Dra J. V. Šimáka. Příl. Časopisu Společnosti přátel starožitností, Praha 1930.

⁴⁶ TÝŽ, *Ke stykům zadunajských Germánů s říší římskou*, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře. Díl I. Praha 1930, s. 6–20.

⁴⁷ TÝŽ, *K chronologii t. řeč. válek Markomanských*, s. 28.

⁴⁸ Tamtéž, s. 36.

⁴⁹ Josef DOBIÁŠ, *Deux carrières équestres de Lambèse et le Zana [Diana veteranorum]*, 2. Marcus Valerius Maximianus, Libyca. Archéologie–Epigraphie, 1955, s. 134–154.

⁵⁰ Pavel OLIVA, *Nový pramen k historii markomanských válek*, Československý časopis historický, 1958, s. 154–155.

⁵¹ Igor LISOVÝ (ed.), *Dialogy s Pavlem Olivou*, Praha 2003, s. 46.

⁵² MÚA, AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – H. G. Plaum, 5. 2. 1957.

V člancích *Nový nápis ze Žany (Diana Veteranorum) a římský nápis na skále trenčínské*⁵³ a *Nový pramen k dějinám markomanských válek na našem území*⁵⁴ Dobiáš předložil jednoznačné důkazy pro správné čtení jména velitele římské vojenské jednotky přezimující na přelomu let 179/180 n. l. u Trenčína Marka Valeria Maximiana. Nápis ze Žany přispěl i ke stanovení přesné datace trenčínského nápisu, zejména události, na jejíž počest byl do skály vytesán. Již dříve Dobiáš dokázal, že vítězství římského vojska u Trenčína je třeba datovat k roku 179 n. l., do doby spoluvlády římského císaře Marka Aurelia a jeho syna Commoda. Správnost jeho mínění potvrdil zanský nápis právě uvedením Maximiana jako velitele jednotky římských vojáků přezimujících u Trenčína.⁵⁵ Text zanského nápisu také definitivně identifikoval Laugaritio se slovenským Trenčínem⁵⁶ a rozšířil účast Maximiana v markomanských válkách i na první tažení proti Markomanům, kdy pečoval o zásobování římských provincií Horní a Dolní Pannonie obilím po Dunaji.⁵⁷

Některé Dobiášovy epigrafické příspěvky však nesouvisely s dějinami Československa v době římské. V článku *Zákon proti pirátům z delfského pomníku L. Aemilia Paula*⁵⁸ Dobiáš dokazoval, že nápis nalezený nově v Delfech se netýká zákona proti pirátům v roce 100 př. n. l. Nesouhlasil ani s názorem francouzského badatele Cuqa,⁵⁹ že obsahuje text Gabiniova zákona proti pirátům z roku 67 př. n. l. Svůj závěr opřel zejména o rozbor písemných zpráv římského historika Sallustia Crispa a historika a geografa Strabóna.⁶⁰ Dobiáš hledal jiná vysvětlení a přiklonil se k mínění, že text nápisu nelze datovat přesně, ale je možné vymezit nějaký kratší časový interval doby jeho vzniku. Zákon o mezinárodním boji proti pirátství, zachovaný na delfském nápisu,

⁵³ Josef DOBIÁŠ, *Nový nápis ze Žany (Diana Veteranorum) a římský nápis na skále trenčínské (CIL III 13439 = Dessau, ILS 9122)*, Listy filologické (dále jen LF), 1957, s. 179–196.

⁵⁴ TÝŽ, *Nový pramen k dějinám markomanských válek na našem území*, Archeologické rozhledy, 1957, s. 523–534.

⁵⁵ Tamtéž, s. 525.

⁵⁶ Tamtéž, s. 527–528.

⁵⁷ Tamtéž, s. 528.

⁵⁸ TÝŽ, *Zákon proti pirátům z delfského pomníku L. Aemilia Paula*, LF, 1924, s. 13–20 a LF, 1924, s. 94–110.

⁵⁹ Autorce článku se nepodařilo zjistit křestní jméno badatele, ani jakékoliv bližší informace o něm.

⁶⁰ J. DOBIÁŠ, *Zákon proti pirátům z delfského pomníku*, s. 16–20.

byl podle Dobiáše s největší pravděpodobností vydán někdy v letech 99–96 př. n. l.⁶¹

Příspěvek *Čestný nápis Rutilia Pudenta Crispina*⁶² zkoumal nápis nalezený na mramorové bázi v Magnapoli. Shrnoval vojenskou a úřední kariéru tohoto římského důstojníka. Významnou součástí nápisu byl text potvrzující jeho účast v aquilejské válce. Italský klasický archeolog prof. Roberto Paribeni se domníval, že jde o Lucia Lorenia Crispina, ztotožňovaného četnými badateli s organizátorem obrany italské Aquileie proti Maximinovi v roce 238. Dobiáš uvedený závěr odmítl, neboť v nápise zaregistroval zmínku o Crispinově syrském místodržitelství. Někdy kolem roku 232, v průběhu návštěvy císaře Septimia Severa v Palmýře, byl totiž místodržitelem římské provincie Syria Foinické důstojník, jehož jméno vyhovuje ve zkratce uvedenému a méně čitelnému textu v prvním řádku magnapolského nápisu a jehož cognomen se shoduje se jménem konsulára činného v Aquilei v roce 238. Jde tedy o Rutilia Pudenta Crispina.⁶³

Dalšímu nově nalezenému nápisu se věnoval Dobiášův článek *Nový nápis z Palmyreny*,⁶⁴ který belgický orientalista François Cumont pochválil v časopise *Syria*.⁶⁵ Dobiáš v něm uveřejnil přepis řeckého textu dvojjazyč-

⁶¹ J. DOBIÁŠ, *Zákon proti pirátům z delfského pomníku*, s. 103. V současné době se zákon, původně známý nepřesně jako zákon proti pirátům, označuje jako zákon o praetorských provinciích (lex de provinciis praetoriis). Nejvýznamnější soudobý odborník na problematiku antického pirátství P. de Souza ho datuje k roku 100 př. n. l. a považuje ho za logické vyústění válečných operací římského vojevůdce Marka Antonia Oratora proti pirátství ve východním Středomoří v letech 102–101 př. n. l. Viz: Philip de SOUZA, *The Maritime World of Ancient Rome*, in: *Memoirs of the American Academy in Rome, Supplementary Volumes*, vol. VI, 2008, s. 71–96, zde s. 76. Nápis podobný delfskému byl objeven v roce 1970 ještě na řeckém ostrově Knidos a byl poprvé vydán v roce 1974. Oba nápisy jsou překladem textu z identické sochy, který obsahoval různá zákonná opatření zabývající se organizací římských provincií Asía a Macedonia. Z tohoto důvodu je nápis proto často označován jako lex de provinciis praetoriis. I v knidském nápisu najdeme zvláštní ustanovení proti pirátství. Viz: Clemens GEELHAAR, *Some remarks on the lex de provinciis praetoriis*, *Revue internationale des droits de L'Antiquité*, 2002, s. 109–117, zde s. 110–112, [online], [citováno dne: 5. 1. 2021]. Dostupný z: <http://local.droit.ulg.ac.be/sa/rida/file/2002/geelhaar.pdf>.

⁶² Josef DOBIÁŠ, *Čestný nápis Rutilia Pudenta Crispina*, LF, 1929, s. 6–14.

⁶³ Tamtéž, s. 8–10.

⁶⁴ Josef DOBIÁŠ, *Nový nápis z Palmyreny*, LF, 1931, s. 1–19.

⁶⁵ MŮA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – B. Dobiášová, dopis J. Dobiáše B. Dobiášové, 13. 4. 1932.

ného řecko-palmyrenského nápisu na monumentálním sloupu v Palmyreně (Palmýře). Šlo o čestný dekret udělený radou a obcí města Palmyreny za zásluhy tamějšímu občanovi, jehož celé jméno nápis neuchoval.⁶⁶ Důkladným rozbořem nápisu Dobiáš stanovil, že ho dostal v době vlády Antonina Pia (138–161) za čistě občanské zásluhy, což považuje za první dosud nápisy prokázaný příklad tohoto druhu.⁶⁷

V druhé části článku uvádí Dobiáš důvody, proč byl zmíněný jednotlivec takto vyznamenán. Úvahy o důležitosti Palmýry jako nepřehlédnutelného centra obchodu s Římem a Dálným východem (Indie, Čína) ho dovedly k závěru, že se pravděpodobně zasloužil o karavanní obchod a zřejmě nechal také zbudovat nějakou monumentální stavbu či postavit sochu. Nápis výslovně zmiňuje, že mu jeho vlast postavila za ustavičné a nepřetržité zásluhy jako prvnímu ze svých občanů hned čtyři sochy najednou. Jedna dokonce dekorovala nejvýznamnější místo celé Palmýry, slavný *tetradeion tos poleos*. Jednalo se zároveň o první doklad autentického jména pro tuto významnou křižovatku dvou hlavních palmýrských kolonád, která byla až dosud po vzoru ostatních měst nazývána *tetrapylonem*. Konec nápisu se, bohužel, nedochoval, takže definitivní závěr ohledně vlastní příčiny vydání čestného dekretu musí počkat až na vydání palmyrenské paralely nápisu.⁶⁸

Vystoupení Josefa Dobiáše na mezinárodních epigrafických kongresech

S výsledky svého bádání o době římské Dobiáš také seznamoval jiné vědce prostřednictvím vystoupení na mezinárodních sjezdech a kongresech. Poprvé zaznělo jeho zahraniční vystoupení věnované rozboru nějakého epigrafického pramene na IV. mezinárodním archeologickém kongresu v Barceloně 23.–29. září 1929. Se svým referátem vystoupil v sekci epigrafiky a numismatiky, kde pronesl příspěvek *La numismatique l'empereur Marc Aurèle et les bas-reliefs historique contemporains*. Význam konferenčního příspěvku potvrzuje jeho pozdější publikování v rozšířené verzi v prestižním mezinárodním numismatickém časopise *Revue numismatique* pod

⁶⁶ J. DOBIÁŠ, *Nový nápis z Palmyreny*, s. 2–3.

⁶⁷ Tamtéž, s. 5–7.

⁶⁸ Tamtéž, s. 16–19.

názvem *Le monnayage de l'empereur Marc-Aurèle et les bas-reliefs historiques contemporains*.⁶⁹

V roce 1938 se konal mezinárodní epigrafický kongres, který zahájil celou sérii dalších kongresů s tímž programem. Většina z nich se ale uskutečnila až po druhé světové válce. První mezinárodní kongres pro latinskou a řeckou epigrafiku proběhl ve dnech 1.–3. září 1938 v Amsterdamu.⁷⁰ Československou vědu zastupoval na kongresu i klasický archeolog a specialista na řeckou epigrafiku A. Salač, který stejně jako Dobiáš vystoupil na úvodním zasedání, a to s referátem *La dédicace du nouveau temple des Grand Dieux à Samothrace*. Dobiášova přednáška se týkala jako obvykle Římanů na našem území (*L'elogium de M. Vinicius cos. 19 av. J. C.*)⁷¹ a i ona byla později otištěna.

Druhá světová válka přerušila mezinárodní kontakty československých vědců. Po roce 1945 se sice začaly obnovovat, ale po únoru 1948 se situace znovu rychle zhoršila. Na další zahraniční pobyt se Dobiáš dostal po dlouhé době až v roce 1957, kdy se účastnil jednání III. mezinárodního kongresu řecké a latinské epigrafiky v Římě. V jeho přípravném organizačním výboru, složeném výhradně ze zahraničních odborníků, ale pracoval už od srpna 1956⁷² a korespondoval si s jeho prezidentem prof. Vincenzem Arangio-Ruizem.⁷³ Kongres (III. Congresso Internazionale di epigrafia Greca e Latina) se uskutečnil 4.–8. září 1957 v Římě.⁷⁴ Dobiášova přednáška *La seconda spedizione germanica degli imperatori Marco e Commodo alla luce delle iscrizioni*⁷⁵ zazněla hned na počátku jednání. Dobiášova zpráva

⁶⁹ Josef DOBIÁŠ, *Le monnayage de l'empereur Marc-Aurèle et les bas-reliefs historiques contemporains*, *Revue numismatique*, 1932, s. 127–172.

⁷⁰ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, veřejná činnost – působení na FF UK, 15. 7. 1938.

⁷¹ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, veřejná činnost – účast na mezinárodních kongresech, kongresová tiskovina *Premier Congress International d'epigraphie Grecque et Latine*. [Amsterdam] 1–3 Semtember 1938; Srov. Josef DOBIÁŠ, *The expedition of M. Vinicius, cos. 19 B. Chr., beyond the Danube*, *Eunomia. Studia graeca et romana*, 1939, s. 47–81.

⁷² MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, institucionální korespondence – ČSAV, 4. 8. 1956.

⁷³ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, institucionální korespondence – ČSAV, 10. 10. 1956.

⁷⁴ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, veřejná činnost – účast na mezinárodních kongresech, kongresová tiskovina *III. Congresso Internazionale di epigrafia Greca e Latina*, Roma, 4–8 Settembre 1957.

⁷⁵ Josef DOBIÁŠ, *La seconda spedizione germanica degli imperatori Marco e Commodo alla luce delle iscrizioni*, in: *Atti del Terzo Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina* (Roma 4–8 settembre 1957), Roma 1959, s. 3–14.

o účasti na sjezdu ⁷⁶ popisuje relativně podrobně jeho program a uvádí, že Řím navštívil znovu po velmi dlouhé době. Čas trávil nejprve výhradně na sjezdových jednáních, ale po skončení kongresu si pobyt prodloužil s cílem obnovit starší znalosti topografie Říma a prohlédnout si i nové vykopávky a nově instalovaná muzea.⁷⁷

Posledním mezinárodním sjezdem se pro Dobiáše stal IV. mezinárodní kongres pro řeckou a latinskou epigrafiku konaný ve dnech 17.–22. září 1962 ve Vídni, do které ho opět doprovázela jeho choť Božena. V roce 1961 byl zvolen do organizačního výboru kongresu.⁷⁸ Jestliže epigrafický kongres v Římě v roce 1957 „[...] byl po tematické stránce důsledně systematický,“ aby po devatenáctileté pauze „[...] byl soustavně zjištěn tehdejší stav vědění v jednotlivých úsecích věcných i regionálních“, tak zásadou kongresového programu „[...] se od té doby stalo, aby se každý člen účastnil jednání s tím, co nového a obecněji zajímavého bude mít právě po ruce“.⁷⁹ Ve Vídni také zazněly i příspěvky obecnějšího rázu (o stavu bádání, sbírek, o projektech a metodickém využití nových nálezů). Většina přednášek se však vztahovala k problémům prosopografickým, chronologickým a správním.⁸⁰

Ve Vídni se realizovalo i mnoho společenských setkání. Kongres tak umožnil svým účastníkům obnovit kontakty a přátelství, seznámit se s mladšími spolupracovníky, které znali zatím jen nepřímo prostřednictvím jejich prací. Protože se opozdilo schválení Dobiášovy účasti na kongresu, promeškal lhůtu přihlášky příspěvku *Der Sinn der Victoria-formeln auf den römischen Inschriften und einige neue epigraphische Denkmäler aus Unter-Pan-*

⁷⁶ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, veřejná činnost – ČSAV, Dobiášova zpráva o účasti na epigrafickém sjezdu v Římě, 26. 11. 1957.

⁷⁷ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, veřejná činnost – účast na mezinárodních kongresech, III. mezinárodní kongres řecké a latinské epigrafiky v Římě, 1957.

⁷⁸ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, institucionální korespondence – ČSAV, 26. 2. 1962.

⁷⁹ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, veřejná činnost – účast na mezinárodních kongresech, IV. mezinárodní kongres pro řeckou a latinskou epigrafiku ve Vídni, 1962 (IV. Internationaler Kongress für griechische und lateinische Epigraphik, 17.–22. September 1962), Dobiášova zpráva o účasti na kongresu, s. d.

⁸⁰ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, veřejná činnost – účast na mezinárodních kongresech, IV. mezinárodní kongres pro řeckou a latinskou epigrafiku ve Vídni, 1962 (IV Internationaler Kongress für griechische und lateinische Epigraphik, 17.–22. September 1962), Dobiášova zpráva o účasti na kongresu, s. d.

nonien, který by dobře zapadl mezi témata zabývající se smyslem některých nápisných formulí.⁸¹

Ve dnech 8.–12. září 1964 uspořádala dolnorakouská zemská vláda mezinárodní kongres v Carnuntu.⁸² Už v roce 1963 se obrátil prof. Erich Swoboda z Institut für Geschichte des Altertums und Altertumskunde v rakouském Grazu na J. Dobiáš s nabídkou, aby na kongresu vystoupil.⁸³ Kongres v Carnuntu se měl konat při příležitosti 15. výročí vykopávek v této nejvýznamnější rakouské lokalitě z doby římské na hlavní téma všeobecné římské provinciální dějiny.⁸⁴ Protože prof. Swoboda náhle závažně onemocněl, byl na poslední chvíli kongres telegraficky odvolán.⁸⁵ Dobiáš ale využil schválené cesty ke studiu ve vídeňských archivech.⁸⁶ V Carnuntu chtěl pronést přednášku na stejné téma, jaké přihlásil na vídeňský epigrafický kongres v roce 1962.⁸⁷ Dvakrát ohlášený referát, pro kongres ve Vídni a pro kongres v Carnuntu, nakonec vyšel až ve sborníku příspěvků na počest V. Groha (*Mnema Vladimír Groh*).⁸⁸

V roce 1966 Dobiáš obdržel, jako člen mezinárodního komitétu a zástupce Československé republiky, pozvánku na V. mezinárodní kongres řecké a latinské epigrafiky, konaný ve dnech 18.–23. září 1967 v Cambridgi. Vzhledem k svému věku a zdravotním potížím však vyslal na kongres a za svého nástupce v komitétu navrhnul Ladislava Vidmana, „[...] mladšího, ale již osvědčeného specialistu pro epigrafiku, [...] spolupracovníka berlínské

⁸¹ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, veřejná činnost – účast na mezinárodních kongresech, IV. mezinárodní kongres pro řeckou a latinskou epigrafiku ve Vídni, 1962 (IV Internationaler Kongress für griechische und lateinische Epigraphik, 17.–22. September 1962), Dobiášova zpráva o účasti na kongresu, s. d.

⁸² MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, veřejná činnost – působení ve vědeckých společnostech, ČSAV, Dobiášova zpráva o činnosti za rok 1964, 29. 1. 1965.

⁸³ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – E. Swoboda, 15. 1. 1963.

⁸⁴ Tamtéž, 5. 2. 1963.

⁸⁵ Tamtéž, 20. 8. 1964; MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, veřejná činnost – působení ve vědeckých společnostech, ČSAV, 29. 1. 1965.

⁸⁶ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – E. Swoboda, 6. 10. 1964. E. Swoboda zemřel 22. října 1964 v Grazu.

⁸⁷ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – E. Swoboda, koncept dopisu J. Dobiáše E. Swobodovi, s. d.

⁸⁸ Josef DOBIÁŠ, *The sense of the Victoria formulae on Roman Inscriptions and some new Epigraphic Monuments from Lower Pannonia*, in: *Mnema Vladimír Groh*, Josef Češka – Gabriel Hejzlar (eds.), Praha 1964, s. 37–52.

*Akademie věd, pracovníka KŘŘL,⁸⁹ který se už zapracoval do přípravy dalších epigrafických kongresů a rád by se účastnil i kongresu cambridgeského. Dovolují si ho tedy navrhnout za svého nástupce, jsem přesvědčen, že svůj úkol reprezentovat naši zemi provede se ctí a s úspěchem“.*⁹⁰ Dobiášem připravovaný kongresový referát vyšel v časopise *Památky archeologické*.⁹¹ K otištění⁹² v aktech kongresu Dobiáš napsal francouzské resumé.

Důležité cesty Josefa Dobiáše za antickými nápisy

J. Dobiáš se zasloužil nejen o čtení a interpretaci latinských nápísů k době římské ve střední Evropě, ale často také i o jejich uchování a přesné zkopírování či ofotografování. Za tímto účelem podnikl několik cest na Slovensko, zejména do Trenčína. Jeho korespondence s J. Eisnerem i s druhou manželkou Boženou zmiňuje především cestu v roce 1930.⁹³ Aby si byl jistý zhotovením kvalitního odlitku, Dobiáš vycestoval v roce 1930 do Trenčína a ubytoval se v hotelu Tatra, který nápis překrýval. O Dobiášově zaujetí pro nápis svědčí následující text ze 17. února 1930.

*„Včera večer jsme hned po příjezdu večereli a pak nám to nedalo, vzali jsme reflektory, osvítili nápis a já proní jsem vylezl po žebříku na lešení a mohl jsem číst nápis prstíčkama. Měl jsem ukrutnou radost a moji dva spolukomisari, p. odborný rada Merhaut a dr. Böhm, jsou našťásti stejně málo blasovaní jako já – a měli jsme radost společnou. Reflektory se osvědčily tak znamenitě, že personál hotelu tvrdil, že ještě nikdy neviděli nápis tak krásně, a tak jsme se rozhodli fotografovat jej při umělém světle. Běhali jsme po žebříku jako rosníčky nahoru dolů, zastavovali v nemožných posicích a pak exponovali – každou fotografii půl hodiny.“*⁹⁴

⁸⁹ Kabinet pro studia řecká, římská a latinská.

⁹⁰ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, institucionální korespondence – ČSAV, koncept dopisu J. Dobiáše ČSAV, 18. 2. 1966.

⁹¹ Josef DOBIÁŠ, *Où faut-il localiser les habitations des Cotini Gaulois (Tacitus, Germ. 43)?*, *Památky archeologické*, 1967, s. 135–142.

⁹² Informace o uveřejnění francouzského resumé pro kongres v Cambridge viz MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, institucionální korespondence – Archeologický ústav (B. Svoboda), 19. 10. 1966. Resumé nakonec vyšlo v aktech jiného kongresu, viz: Josef DOBIÁŠ, *Où faut-il localiser les demeures des Cotini Gaulois de Tacite, Germ. 43?*, in: *Actes du VII Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Prague 21–27 août 1966, sv. 2, Prague 1971, s. 1052–1054.

⁹³ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – B. Dobiášová, 16. 2. 1930.

⁹⁴ Tamtéž, 17. 2. 1930.

V některých případech však šlo nejen o vyfotografování či vytvoření odlitku nápisu, ale také vůbec o záchranu nápisů, což byl například latinský nápis v Semerově, okres Nové Zámky. První Eisnerova informace o nápisu v Semerově se váže k 19. květnu 1930, kdy se zmiňuje zatím ještě velmi neurčitě o tamějším nápisu zazděném do stěny kostela, který tehdy bourali.⁹⁵ Nápis ze Semerova pocházel z doby vlády císaře Alexandra Severa (z r. 229 n. l.). Týkal se stavební či restaurační činnosti císaře ve středním Podunají.⁹⁶

Detailnější charakteristiku stavu nápisu mohl Eisner podat Dobiášovi po osobní návštěvě lokality 5. června 1930: „*Ten nápis je ovšem římský, vápenec se slabým červeným nádechem (mramor), dlouhý přes 1 ½ m, velikostí upomíná jinak na sarkofág z Pustatiny Vrtovy. Snad je to ze sarkofágu. Je vidět ovšem jen čelo, ale po straně jsem mohl přece shlédnouti, že je kámen v boku hodně široký. Ovšem je-li celý, nevím. Je v boku kostela, u země, silně utrpěl na jedné straně, která je vystavena deštům a větrům. Kostel bude zbořen, a p. farář daruje patrně ten sarkofág – vlastně tedy ten kámen – slovenské zemi, od které doufá dostati na stavbu nového kostela dotaci. Nový kostel bude stavěn jinde [...] Pršelo, jen se lilo, po celou dobu, kdy jsem tam byl, a tak jsem nápis nemohl fotografovat. Je na něm pěkná okrasa, která na mě udělala dojem, že je renesanční, když jsem viděl nedokonalý obrázek nápisu na Památkovém úřadě.*

*Podávám Vám svůj pokus o čtení nápisu a podtrhuji písmenka, za která neručím. Do hranatých závorek dávám to, co utkvělo v paměti panu faráři Garajovi, když četl text Finályho. Pan farář mi slíbil, že nápis dá vyfotografovati. Račte s ním vstoupiti do korespondence.*⁹⁷

Dobiášův zájem o latinské nápisy k dějinám Československa v době římské dokládá i jeho pět afrických výprav. I když procestoval zejména Itálii a Sicílii, v roce 1924 se podíval i do jižní Francie, Alžírsko a Tunisu, jehož jižní část znovu navštívil v roce 1925. V roce 1927 procestoval Provence, západní Alžírsko a Maroko. V roce 1928 následovala vytoužená cesta do Sýrie a na zpáteční cestě viděl Turecko a Řecko. Poslední delší cestu uskutečnil v roce 1930 do severní Afriky a na Sicílii.⁹⁸ Tyto výpravy

⁹⁵ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – J. Eisner, 6. 6. 1930.

⁹⁶ Vojtěch ONDROUCH, *Limes Romanus na Slovensku*, Bratislava 1938, s. 53.

⁹⁷ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – J. Eisner, 6. 6. 1930.

⁹⁸ Viz: Hana KÁBOVÁ – Ivana KOUČKÁ a kol., *Josef Dobiáš (1888–1972): život a dílo*, Praha – Pelhřimov 2019, s. 50.

často spojil s referáty na mezinárodních kongresech, kde vystupoval jako oficiální reprezentant Univerzity Karlovy i československých vědeckých institucí, a z tohoto důvodu získal cestovní stipendia. Nabyté poznatky a zkušenosti využíval jak v univerzitních přednáškách, tak i v odborných publikacích.

Epigrafické prameny o pobytu římských vojenských jednotek na našem území uchovala například taková místa, která zmiňuje v korespondenci, jako byly Thuburbo Maius, Mactaris a Bulla Regia v Tunisu:⁹⁹ „*Za tyto miliony [vydané Italy někdy „z bůhdarma“ na výzkumy památek] by mohla být pohodlně prozkoumána všechna nesmírně rozsáhlá města římské severní Afriky. A užitek by z toho měly všechny národy, poněvadž zdejší nápisy jsou snad nejobsažnější pro dějiny všech provincií i pro dějiny naše! Z Mactaru např. pochází nápis, mluvící o posádce římské, apud Marcomannos atd. Když si pomyslím, kolik takových nápisů zmizelo a jistě ještě zmizí ve vápenicích afrických, vystává mi na těle husí kůže.*“¹⁰⁰

Působení dalších významných českých a slovenských epigrafiků v době Dobiášova života

Bohatou epigrafickou činnost rozvíjel kromě J. Dobiáše v době první Československé republiky již zmíněný A. Salač.¹⁰¹ Vycházel v ní především ze svých archeologických výzkumů. Jednou z jeho prvních vědeckých prací byla monografie *Isis, Sarapis a božstva sdružená dle svědectví řeckých nápisů*.¹⁰² Důležitým podnětem pro jeho další epigrafickou činnost se stalo v roce 1920 vyslání na stipendijní cestu do Řecka a v jejím průběhu navázaná spolupráce s francouzskou archeologickou školou v Athénách.

⁹⁹ Srov. J. DOBIÁŠ, *Nový nápis ze Zany (Diana Veteranorum) a římský nápis na skále trenčínské (CIL III 13439=Dessau, ILS 9122)*, s. 179.

¹⁰⁰ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, korespondence – B. Dobiášová, 12. 4. 1930.

¹⁰¹ K osobnosti A. Salače viz: Růžena DOSTÁLOVÁ, *Antonín Salač, nar. 7. července 1885*, LF, 1985, s. 235–236; Jiří FREL, *Antická sbírka akademika A. Salače*, Zprávy Jednoty klasických filologů, 1962, s. 8–14; TÝŽ, *Akademik Antonín Salač sedmdesátníkem*, Numismatické listy, 1955, s. 131–132; Ladislav VARCL, *Akademik Antonín Salač*, Věstník ČSAV, 1961, s. 122–123; TÝŽ, *Akademik Antonín Salač. (Řeč pronesená na pohřbu akad. A. Salače dne 17. 11. 1960)*, LF, 1961, s. 1–4; TÝŽ, *Bibliografie prací akademika A. Salače*, Věstník ČSAV, 1961, s. 123–135; TÝŽ (ed.), *Studia antiqua. Antonio Salač septuagenario oblata*, Praha 1955.

¹⁰² Antonín SALAČ, *Isis, Sarapis a božstva sdružená dle svědectví řeckých nápisů*, Praha 1915.

V jejím důsledku se Salač podílel na francouzských výkopech v Řecku. Za hlavní výsledek řeckých pobytů se dá považovat Salačova participace na třetím svazku známého díla *Fouilles de Delphes*,¹⁰³ v němž byl vydán soubor nápisů nalezených na jednom z úseků této lokality.¹⁰⁴ Pro české zájemce o epigrafiku Salač později připravil *Výbor římských nápisů*,¹⁰⁵ které byly čteny i ve školách.

Výborným znalcem latinských i řeckých nápisů byl i V. Groh.¹⁰⁶ Během častých studijních pobytů v Římě a v Itálii si pořizoval pro svůj výzkum i výuku fotografie nápisů i památek, často přímo *in situ*, protože měl možnost spolupodílet se na archeologických vykopávkách vedených italskými archeology G. Bonim (Řím) a R. Paribenim (Ostie).¹⁰⁷ Grohův článek *Fasti coloniae Ostiensis*¹⁰⁸ interpretoval zlomek municipálních fasti z doby vlády římského císaře Claudia. Ačkoliv Groh věnoval problémům řeckých dějin ve vědecké činnosti poměrně málo pozornosti, články k této tematice jsou zpracovány vesměs na podkladě studia nápisů (*Žřízení panionské*,¹⁰⁹

¹⁰³ *Fouilles de Delphes. III. Epigraphie. 3. Inscriptions depuis le trésor des Athéniens jusq–aux bases de Gélon*, Par G. Daux et A. Salač, Paris 1932.

¹⁰⁴ R. DOSTÁLOVÁ, *Antonín Salač, nar. 7. července 1885*, s. 235–236.

¹⁰⁵ Antonín SALAČ, *Výbor římských nápisů*, Praha 1937.

¹⁰⁶ K osobnosti V. Groha viz: Jarmila BEDNAŘÍKOVÁ, *Vladimír Groh a věda o antice*, in: Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939) v evropském kontextu. Sborník příspěvků z konference konané v rámci oslav 750. výročí udělení městských práv Brnu ve dnech 22.–25. září 1993, Brno 1993, s. 67–69; Gabriel HEJZLAR, *Vladimír Groh*, *Časopis Matice moravské*, 1946, s. 98–107; Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ, *Za Vladimírem Grohem. 26. I. 1895–30. IX. 1941*, LF, 1946, s. 1–7; Josef Češka – Gabriel Hejzlar (eds.), *Mnema Vladimír Groh*, Praha 1964; Tomáš MOTLÍČEK, *Historik starověku prof. PhDr. Vladimír Groh (1895–1941). Životní osudy, studium a pedagogická činnost*, 1. část, LF, 2001, s. 127–149; TÝŽ, *Přínos prof. Vladimíra Groha pro rozvoj vědeckého bádání o starověkých dějinách Říma*, Olomouc 2002. Magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci; Hana STEJSKALOVÁ, *Profesor Vladimír Groh a jeho odbojová činnost v letech 1939–1941*, Brno 2017. Magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity; *Vladimír Groh*, in: MUNI 100. Významné osobnosti v životě Masarykovy univerzity, Lukáš Fasora a kol., Brno 2019, s. 56–61.

¹⁰⁷ G. HEJZLAR, *Vladimír Groh*, s. 98–107.

¹⁰⁸ Vladimír GROH, *Fasti coloniae Ostiensis*, LF, 1920, s. 140–153. Později vydal celé *Fasti Ostienses* Ladislav VIDMAN, *Fasti Ostienses*, 1. vyd., Praha 1957 (2. vyd., Praha 1982).

¹⁰⁹ Vladimír GROH, *Žřízení panionské*, LF, 1917, s. 201–218 a LF, 1917, s. 308–323.

Príspevky k dejinám amfiktyonie delské,¹¹⁰ *Kyrénská ústava*,¹¹¹ *Monumentum Antiochenum*).¹¹²

Latinské nápisy využíval ke své vědecké práci i další významný prvo-republikový badatel o dějinách doby římské v Československu Vojtěch Ondrouch (1891–1963).¹¹³ Je třeba zmínit zejména jeho publikaci *Limes Romanus na Slovensku*,¹¹⁴ kde se velmi detailně věnuje i písemným a archeologickým pramenům nalezeným na slovenských lokalitách z doby římské. Jednalo se o první Ondrouchovu monografii zaměřenou na zkoumání doby římské u nás. Po historickém úvodu následoval výklad o římském limitu, zvlášť na středním Dunaji. Jádrem knihy tvořil soupis slovenských archeologických památek z římské doby, rozdělený na památky nápisné, numismatické a archeologické v užším smyslu toho slova.

V třetí kapitole knihy, oddíl A (s. 33–63), Ondrouch přepisuje, rozebírá a překládá všechny na Slovensku nalezené památky nápisné, tj. na kamelech, cihlách, sigillatě, lampách, sponách a mincích. Neopomíjí ani trenčínský nápis¹¹⁵ a Dobiášem také zkoumaný nápis ze Semerova.¹¹⁶ Uvedená Ondrouchova monografie byla ale přijata odborníky rozporuplně. A. Salač kritizoval zejména četné nedostatky edice nápisů,¹¹⁷ zdrcující kritiku díla však vyslovil především J. Dobiáš.¹¹⁸ Poukázal rovněž na značné chyby v přepisu, a tím i interpretaci nápisů a dále také na mylné představy, které si V. Ondrouch vytvořil o národopisu Slovenska.¹¹⁹

¹¹⁰ Vladimír GROH, *Príspevky k dejinám amfiktyonie delské*, LF, 1921, s. 7–15 a LF, 1921, s. 82–84.

¹¹¹ TÝŽ, *Kyrénská ústava*, LF, 1927, s. 177–201.

¹¹² TÝŽ, *Monumentum Antiochenum*, LF, 1933, s. 1–9 a LF, 1933, s. 89–98. Jde o jednu z kopií *Augustových Res gestae divi Augusti*.

¹¹³ K osobnosti Vojtěcha Ondroucha viz: Ivana KOUČKÁ, *Význam Jana Eisnera, Josefa Dobiáše a Vojtěcha Ondroucha pro výzkum Limes Romanus na Slovensku a pro vytvoření Komise pro limes Romanus v roce 1936*, Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Historica, 2022, s. 123–151; Pavol VALACHOVIČ, *Vojtěch Ondrouch 1891–1963 – Príspevok k dejinám slovenskej historiografie*, in: Historické štúdie k životnému jubileu Mikuláša Píscha, Acta historica Posoniensia VIII, Bratislava 2008, s. 124–149.

¹¹⁴ Vojtěch ONDROUCH, *Limes Romanus na Slovensku*, Bratislava 1936.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 54.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 18–20.

¹¹⁷ Antonín SALAČ (rec.), *Římské nápisy na půdě dřívě slovenské*, LF, 1939, s. 324n.

¹¹⁸ Josef DOBIÁŠ (rec.), *Vojtech Ondrouch: Limes Romanus na Slovensku*, ČCH, 1940, s. 70–78.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 77.

Dobiášovým současníkem na Německé univerzitě v Praze byl Arthur Stein (1871–1950),¹²⁰ jmenovaný od zimního semestru 1918, vedle klasického archeologa Wilhelma Kleina a historika starých dějin Heinricha Swobody, spoluředitelem archeologicko-epigrafického semináře s povinností vést dvě hodiny týdně cvičení z římských starožitností a epigrafiky.¹²¹ V roce 1922 byl jmenován řádným profesorem pro římské starožitnosti a epigrafiku.¹²² Studentům klasických jazyků byla určena původně dvoudílná publikace o římských nápisech v římské literatuře, jejíž souborné vydání vyšlo pod názvem *Römische Inschriften in der antiken Literatur*.¹²³ Steinovým celoživotním dílem se však stala trojdílná *Prosopographia Imperii Romani*, vydaná ve druhé edici společně s rakouským historikem starověku Edmundem Groagem.¹²⁴ Jedná se o lexikon vysoce postavených významných osobností římské říše od Augusta po Diocletiana. Při jeho sestavení autoři využili také nápisy, papýry a mince.

Jak jsem již uvedla, Dobiášovým náhradníkem na V. mezinárodním kongresu řecké a latinské epigrafiky v roce 1967 v Cambridgi se stal Ladislav Vidman (1924–1989),¹²⁵ vědecký pracovník KŘŘL ČSAV.¹²⁶ Tento další vynikající český epigrafik vydal v roce 1957 ostijskou nápisnou kroniku

¹²⁰ K osobnosti Arthura Steina viz: Karla VYMĚTALOVÁ, *Procul ex oculis, procul ex mente. Klasičtí filologové, klasičtí archeologové a profesori dějin starověku na německé Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze/Německé univerzitě v Praze v letech 1882–1945 (Biografické medailony)*, Opava 2017.

¹²¹ ÚDUK-AUK, fond Německá univerzita (dále jen f. NU), k. 52, sign. P I/3, i. č. 530, osobní složka Arthura Steina, dopis z ministerstva kultu a vyučování ve Vídni ve věci jmenování soukromého docenta Steina mimořádným profesorem pro římské starožitnosti a epigrafiku v Praze, 30. 9. 1918.

¹²² ÚDUK-AUK, f. NU, k. 52, sign. P I/3, i. č. 530, osobní složka Arthura Steina, dopis z ministerstva školství a národní osvěty, 1. 3. 1923.

¹²³ Arthur STEIN, *Römische Inschriften in der antiken Literatur*, Prag 1931. (První díl vyšel v roce 1930, druhý v roce následujícím, a to v Bericht der Lese- und Redehalle der deutschen Studenten in Prag 1930, 1931.)

¹²⁴ Arthur STEIN – Edmund GROAG, *Prosopographia Imperii Romani*, 2. Auflage, Berlin 1933–1943.

¹²⁵ K osobnosti L. Vidmana viz: Jan BURIAN, *Ladislav Vidman 1924–1989*, Zprávy Jednoty klasických filologů, 1991, s. 66–71; Radislav HOŠEK, *K šedesátinám Ladislava Vidmana*, LF, 1984, s. 188–190; Igor LISOVÝ, *Dr. Ladislav Vidman. Významný badatel v oblasti antiky*, Menerva, 1999, s. 72–76.

¹²⁶ MÚA, A AV ČR, f. J. Dobiáš, institucionální korespondence – ČSAV, koncept dopisu J. Dobiáše ČSAV, 18. 2. 1966.

i s latinským komentářem (*Fasti Ostienses*).¹²⁷ Roku 1969 vyšlo jedno z jeho nejvýznamnějších děl *Sylloge inscriptionum religionis Isiacaе et Sarapiacaе* v západoberlínském nakladatelství W. de Gruytera.¹²⁸ Zhodnotil v něm všechny získané mimoegyptské nápisy týkající se kultů Isidy a Serapida. V roce 1970 pak bylo u téhož nakladatele publikováno syntetické zpracování tohoto epigrafického materiálu pod názvem *Isis und Sarapis bei den Griechen und Römern. Epigraphische Studien zur Verbreitung und zu den Trägern des ägyptischen Kultes*.¹²⁹

Svémi epigraficky zaměřenými pracemi¹³⁰ Vidman navázal na činnost V. Groha¹³¹ a A. Salače.¹³² Na jeho mezinárodní význam v oblasti epigrafiky ukazuje i pověření od Německé akademie věd v Berlíně podílet se na pokračování vydávání souboru latinských nápisů *Corpus Inscriptionum Latinarum* (od roku 1962).¹³³ Neméně podstatné pocty se L. Vidmanovi dostalo i zvolením za dopisujícího člena Německého archeologického ústavu.¹³⁴

Dokladem pokračující dlouholeté tradice české epigrafické práce je i vydání edice latinských nápisů z území Slovenska epigrafikem Radislavem Hoškem (1922–2005)¹³⁵ a historikem antického starověku Josefem Češkou (1923–2015)¹³⁶ s názvem *Inscriptiones Pannoniae Superioris in Slovacia Transdanubiana asservatae*.¹³⁷ Oba badatelé uveřejnili v této monografii z roku 1967 nápisy podle jejich tematického významu (tituli militares, tituli sacri, tituli sepulcrales, tituli falsi). Mezi „tituli militares“ (vojenské

¹²⁷ Ladislav VIDMAN, *Fasti Ostienses*, 1. vyd., Praha 1957; 2. vyd., Praha 1982.

¹²⁸ TÝŽ, *Sylloge Inscriptionum religionis Isiacaе et Sarapiacaе*, Berlin 1969.

¹²⁹ TÝŽ, *Isis und Sarapis bei den Griechen und Römern. Epigraphische Studien zur Verbreitung und zu den Trägern des ägyptischen Kultes*, Berlin 1970.

¹³⁰ TÝŽ, *Psáno do kamene*, Praha 1975.

¹³¹ V. GROH, *Fasti coloniae Ostienses*.

¹³² A. SALAČ, *Isis, Sarapis a božstva sdružená dle svědectví řeckých a latinských nápisů*, Praha 1912.

¹³³ R. HOŠEK, *K šedesátinám Ladislava Vidmana*, s. 189.

¹³⁴ Pavel OLIVA, *Památce Ladislava Vidmana*, LF, 1991, s. 51–54, zde s. 52.

¹³⁵ K osobnosti R. Hoška viz: Antonín BARTONĚK, *Vzpomínka na životní dílo prof. dr. Radislava Hoška (1922–2005) po desíti letech*, Universitas: revue Masarykovy univerzity 48, 2015, č. 2–3, s. 115–116.

¹³⁶ K osobnosti J. Česky viz: Igor LISOVÝ, *Professor PhDr. Josef Česka, DrSc.: Víta a bibliographia*, České Budějovice 2005.

¹³⁷ Radislav HOŠEK – Josef ČEŠKA, *Inscriptiones Pannoniae Superioris in Slovacia Transdanubiana*, Brno 1967.

nápisy) je uváděn také nápis na trenčínské skále¹³⁸ a nápis ze Semerova.¹³⁹ Nové přírůstky pak vydal Hošek sám, společně s některými svými články věnovanými studiu doby římské u nás (*Tituli Latini Pannoniae Superioris annis 1967–1982 in Slovacia reperti*).¹⁴⁰

¹³⁸ R. HOŠEK – J. ČEŠKA, *Inscriptiones Pannoniae Superioris in Slovacia Transdanubiana*, s. 16–17.

¹³⁹ Tamtéž, s. 18–20.

¹⁴⁰ Radislav HOŠEK, *Tituli Latini Pannoniae Superioris annis 1967–1982 in Slovacia reperti*, Praha 1984.

Didaktické studie

Velká válka ve škole. Moderní výuka, regionální dějiny a kritické myšlení

Word War I at School. Modern Teaching, regional History and critical Thinking

Ivo Rejchrt

Abstrakt:

Studie upozorňuje na potenciál první světové války pro prohlubování kritického myšlení a konstruktivistické pojetí výuky. Ten se odvozuje od střetávání dosavadních stereotypů a nových historických poznatků i všudypřítomnosti odkazů na vznik Československa ve veřejném prostoru. Využívá regionálních dějin, jež jsou jednak zajímavé spojením se známými místy, jednak nabízejí konkrétní dostupné prameny pro badatelské aktivity studentů. Přínosnost projektů je v praxi limitována organizační náročností. Učebnice jsou ve studii oceněny jako zdroj informací pro budování nezbytného kontextu, v některých případech dokonce jako systematický zásobník materiálů pro vlastní badatelskou činnost.

Abstract:

The article draws attention to the potential of World War I curriculum for deepening critical thinking and for a constructivist approach to teaching. This potential derives from the conflict of the existing stereotypes and new historical knowledge as well as the omnipresence of the public references to the creation of Czechoslovakia. It makes use of the regional histories, which are both useful for connecting them with familiar places, and offer concrete sources available for students' own research activities. But in practice, the usefulness of the projects is limited by their organizational complexity. Textbooks are valued as a source of information for building the necessary context, in some cases even as a systematic supply of materials for the research activity alone.

Klíčová slova:

první světová válka – konstruktivistické pojetí výuky – regionální dějiny – učebnice

Keywords:

World War I – constructivist pedagogy – regional history – textbooks

Dějepis nově?

Ačkoli v posledních letech přinesla distanční a hybridní výuka řadu nepochybných změn do tradiční výuky, nejzávažnější otázka při praktické výuce dějepisu doposud uspokojivě rozřešena nebyla: Jak optimálně podpořit znalosti nejen faktografické (údaje), ale též konceptuální (souvislosti), procedurální (kritickou interpretaci) i metakognitivní (sebereflexi)?¹ Přitom tažení proti encyklopedismu nesmí ohrozit seznámení žáků s historickými skutečnostmi jako základem pro výše zmíněné další úrovně znalostí. Současné není možné očekávat větší prostor pro školní výuku dějepisu – trend je spíše opačný, jak napovídá nedávné snížení minimální časové dotace pro vzdělávací oblast *Člověk a společnost* (tedy vzdělávacích oborů *Dějepis a Výchova k občanství*) na druhém stupni základních škol z 11 na 10.²

Tato studie se pokusí přispět k hledání vhodných metod, jež lze zapojit do posilování kritického myšlení při výuce dějepisu. Tématem, na němž naše hypotézy ověříme, bude první světová válka v dobovém kontextu.³

Za řešení úvodní otázky jsou někdy považovány moderní technologie. Ty sice mohou zvýšit zájem o historii, oživit ji konkrétními zážitky i prohloubit věcné znalosti.⁴ Ve veřejném prostoru se ovšem objevují také informace, že pro lidskou psychiku je příznivější četba z papíru než z obrazovky.⁵ Svět nových technologií je jistě dětem a mládeži vlastní,

¹ Srov. Kamil ČINÁTL, *Dějiny v zrcadle dějepisu: dobové dějepisné učebnice jako školní pramen*, Historie – Otázky – Problémy 4, 2012, s. 101–102.

² Příloha k opatření ministra školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, č. j.: MSMT-40117/2020-4 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, Praha leden 2021, s. 2, 147, [online], [citováno dne: 2. 8. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/56005/>.

³ Tato studie vznikla na základě autorových zkušeností z pedagogické praxe na Gymnáziu Dvůr Králové nad Labem, kde autor dějepis vyučuje od roku 2006.

⁴ Jan KREMER, *Hra o historii. Digitální reprezentace minulosti*, Dějiny a současnost 10, 2020, s. 10–13; *Hry staví žáky před simulované, ale realistické problémy... Rozhovor s Vítem Šislerem o počítačových výukových hrách*, Dějiny a současnost 7, 2020, s. 24–27.

⁵ Např. přednáška neurologa Martina Jana Stránského, *Ža jakých podmínek je mozek schopen se vzdělávat a jak jej ovlivňuje technologie*, 2. 7. 2019, XXXII. Letní škola historie, resp.

ale tím spíše je podle našeho názoru žádoucí přistupovat k nim uvážlivě a využívat též klasické postupy.

Jejich základem bývaly učebnice dějepisu, jakkoli se vzájemně hodně lišily.⁶ Vedle faktografického rámce, bez něž se ani nové pohledy neobejdou, by měly nabízet též ikonografický materiál a ukázky pramenů, jak z mně známých sad nejlépe naplňuje učební materiál z nakladatelství Didaktis.⁷ Zde se navíc systematicky sledují konkrétní příklady, dlouhodobé příčiny a důsledky nebo proměny hodnocení daného historického jevu. To vše umožňuje v hodině i mimo ni efektivně zapojit studenty do vytváření historického obrazu probírané epochy v duchu konstruktivistického pojetí.

Důležitým obohacením výuky jsou exkurze – návštěva autentických míst spjatých s konkrétními historickými událostmi představuje vždy zážitek, tím spíše ve spojení s muzejními expozicemi a prací s prameny. Za výbornou příležitost pro studenty považují také rozhovory s pamětníky. Naše gymnázium se zapojuje do sběru těchto vzpomínek v projektu Příběhy našich sousedů.⁸ Pro výuku dějin první světové války ovšem nelze z pochopitelných důvodů tento typ aktivity využít.

Samostatnou kapitolou je práce se zájemci, kteří se věnují dějinám nad rámec hodin dějepisu, například na kroužku⁹ nebo při přípravě na dějepisné olympiády. Nejvyšší úroveň je pak tvorba seminárních prací nebo středoškolské odborné činnosti (SOČ).¹⁰

jeho blog [online], [citováno dne: 26. 12. 2020]. Dostupné z: <https://blog.aktualne.cz/blogy/martin-jan-stransky.php?itemid=33443>. Zde i informace, že „*Americká pediatrická akademie vydala stanovisko, že je pro děti škodlivé koukání do jakékoliv obrazovky.*“

⁶ Kamil ČINÁTL, *Dějiny v zrcadle dějepisu*, s. 106–117.

⁷ Robert ANTONÍN et al., *Starší dějiny pro střední školy. Část první, Pravěk, starověk, raný středověk*, Brno 2018; Robert ANTONÍN et al., *Starší dějiny pro střední školy. Část druhá, Vrcholný středověk, pozdní středověk, raný novověk*, Brno 2018; Sixtus BOLOM et al., *Dějiny 19. století pro střední školy: světové dějiny a dějiny českých zemí „dlouhého“ 19. století*, Brno 2016; Jan ČURDA et al., *Moderní dějiny pro střední školy: světové a české dějiny 20. století a prvního desetiletí 21. století*, Brno 2014.

⁸ Např. zpráva na webových stránkách gymnázia [online], [citováno dne: 27. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.gym-dk.cz/2019/04/gdk-na-prezentaci-pribehu-nasich-sousedu/> nebo zpracování příběhu pamětnice na webových stránkách projektu [online], [citováno dne: 10. 8. 2022]. Dostupné z: <https://www.pribehynasichsousedu.cz/dvur-kralove-nad-labem/dvur-kralove-nad-labem-2021-2022/brodskadaniela/>.

⁹ Na Gymnázium Dvůr Králové nad Labem vedu dějepisný kroužek Historia od roku 2007.

¹⁰ Vzhledem k tématu práce doplňuji, že dvě práce SOČ se věnovaly první světové válce:

I když je práce se zájemci nad rámec výuky klíčová pro jejich osobnostní růst, úvahy o dalším studiu i přípravu k přijímacím zkouškám, škola má přirozeně povinnost věnovat se v hodinách dějepisu všem žákům. Řešením mohou být třídní projekty. Pravidlem se tak při probírání regionálních dějin v mých hodinách stává práce s historickými fotografiemi a jejich srovnávání se současným stavem zachycené lokality, jež poté utvoří jakousi „knihu“ třídního pohledu na město a okolí.

Jen výjimečně lze pak zorganizovat dlouhodobé, časově velmi náročné projekty. Získal jsem zkušenost například s programem *Tři mapy kraje F. A. Šporka* (současná, historická, mentální) v letech 2010–2011, v němž pět skupin ze dvou tříd mj. samostatně shromáždilo informace, vymyslelo scénář a natočilo krátké filmy, jež byly promítány v místním kině pro žáky zdejších škol (poté i v Lysé nad Labem) a později též na šporkovské výstavě. Studentský film *Rukopis královédvorský*,¹¹ který natočili studenti jedné třídy na scénář sepsaný přímo pro ně nedávným absolventem školy Václavem Hampelem roku 2017, byl přípravou na oslavy 200 let od jeho nalezení. Propojením historického poznání, komunitního působení a třídního „stmelování“ byl projekt *Extra třída 2015–2016: zpracování a odhalení informační tabule na starém židovském hřbitově* – včetně brožurek, programu pro základní školy a slavnosti odhalení informační tabule pro veřejnost, která často až tímto způsobem zjistila naprosto zásadní zásluhy židovské komunity o dynamickou industrializaci a rozmach Dvora Králové nad Labem na přelomu 19. a 20. století.¹² Prožitek při vlastním badatelském, prezentačním, hereckém, výtvarném, technickém i jinak organizačním úsilí, hledání a vyhodnocování samozřejmě posiluje dopad aktivity pro (nejen) historické vzdělávání.

Jan ŠKVARKA, *Pátání po osudech bratří Mikešových za 1. světové války*, 3. místo v Celostátní přehlídce SOČ 2013, [online], [citováno dne: 26. 12. 2020]. Dostupné z: <http://soc.nidv.cz/archiv/rocnik35/obor/16>; Jakub NOVOTNÝ – Daniel ONDRÁČEK, *Osudy dvou českých vojáků v rakousko-uherské armádě během první světové války*, 2014.

¹¹ Film [online], [citováno dne: 26. 12. 2020]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=zi8y1YZJaPI&feature=youtu.be>.

¹² Více o projektu viz: [online], [citováno dne: 26. 12. 2020]. Dostupné z: <http://www.extratrida.cz/projekt/www/projektova-nastenka/?idProjektu=262>.

Specifické možnosti při probírání první světové války

V tomto kontextu dospíváme k hlavnímu tématu příspěvku – k první světové válce ve škole. Proč byla zvolena právě tato epocha? V obecném záběru to samozřejmě není téma nové, srov. například sborník *Schulbuch und Erster Weltkrieg*,¹³ dokládající význam této války ve školní praxi a její potenciál pro užitečnou multiperspektivitu a kontroverznost. Takových témat je ovšem více. Proč tedy právě toto? Daná volba částečně čerpá z náhody. Sté výročí zahájení i ukončení tohoto konfliktu nabídlo ideální příležitost pro zvláštní programy, které by jinak v běžném školním provozu bylo složitější obhájit. Navíc právě této události se badatelsky věnují, což je velká výhoda pro odborné vedení projektů. Ale nejdůležitější je skutečnost, že právě první světová válka představuje nejen jeden ze zásadních mezníků moderních českých dějin,¹⁴ ale také jednu z událostí nejvíce přítomných ve veřejném prostoru Dvora Králové nad Labem, v němž najdeme náměstí T. G. Masaryka, Odboje (se stejnojmenným legionářským pomníkem), Rašínovo i Republiky, ulici 28. října, Dr. Kramáře, Štefánikovu, Plukovníka Švece, Legionářskou i Švehlovu, nábřeží Benešovo, pomník (bustu) T. G. Masaryka...

Události konce první světové války vyznívají zdánlivě jednoznačně až jednoduše, že základní narativ zná snad každý: „tři sta let jsme trpěli“, „Rakousko – žalář národů“, „nenávisť všech Čechů k Rakousku“, „boj za správnou věc“, „konečně svoboda“, „tatíček Masaryk“... Prvorepublikový výklad, přežívající „v podzemí“ i v dobách budujících jiné narativy českých dějin, byl v devadesátých letech ve veřejném prostoru v zásadě osvěžen jako návrat k pravým hodnotám.¹⁵ A ačkoli byl tehdy jistě nejlepší pohledem, který byl veřejnosti k dispozici, další vědecký diskurz,¹⁶ jenž usiluje

¹³ Barbara CHRISTOPHE – Kerstin SCHWEDES (Hgg.), *Schulbuch und Erster Weltkrieg Kulturwissenschaftliche Analysen und geschichtsdidaktische Überlegungen*, Göttingen 2015.

¹⁴ Jakub RÁKOSNÍK – Matěj SPURNÝ – Jiří ŠTAIF, *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848–1989*, Praha 2018, zvl. s. 71–126.

¹⁵ Srov. Stanislav HOLUBEC, *Ještě nejsme za vodou: obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace*, Praha 2015, s. 32–75, 93–109.

¹⁶ Srov. Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2001 (druhé vydání 2014); Michael BOROVIČKA a kol., *Velké dějiny země koruny české, svazek XII.b 1860–1918*, Praha – Litomyšl 2013; Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2013; Jan RYCHLÍK, *1918 – Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018; Jakub

o skutečně kritický výklad, ho v laickém prostředí po mém soudu už příliš neovlivnil. Přitom (proti)habsburské mýty mají i dnes svůj politický rozměr, který lze dobře využít i pro výuku a přemýšlení o současnosti.¹⁷

Jak s nimi lze ve škole pracovat? Třeba připomenout, co napsal už Ferdinand Peroutka, když hodnotil prorakouský oportunistismus za války: „*Nemůžeme tak zneužívat své definitivní znalosti výsledku. Je nespravedlivé bez milosti zatracovat politiku dvou želez v ohni a štítit se všech, kdo ji prováděli. Politika má být připravena na všechny možnosti. Také Masaryk za hranicemi mluvil o možnosti, že on i jeho druzi budou musít zůstat v trvalé emigraci.*“¹⁸ Nebo upozornit na často spontánní zájem, který česká veřejnost o císaře měla, a jeho finanční podporu českých kulturních institucí, jako bylo Národní divadlo, Muzeum Království českého nebo Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.¹⁹ Či zmínit přístup, že „*monarchie nebyla ani tak »žalář národů« jako jejich školka.*“²⁰ Tím vznikne prostor pro jiný pohled na konec monarchie.

Velký význam přikládám regionální historii. I zde lze nalézt informace zpochybňující klasický, čistě protirakouský pohled. Tři příklady: Za zjištěné atmosféry počátkem války, kdy kolabovala mírová výroba, prudce rostla nezaměstnanost a současně byla část strážníků mobilizována, žádala 5. srpna 1914 královédvorská městská rada okresní hejtmanství, „*by v brzké době na ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku po dobu potřeby na útraty c. k. vlády poslána byla do města zdejšího částečná posila vojenská, která by v první řadě pečovala o to, by při úplné nezaměstnanosti dělnictva čelila možnému zneklidnění a vzbouření*“.²¹ Skutečnost, že čistě česká městská rada (nadto politicky stá-

RÁKOSNÍK – Matěj SPURNÝ – Jiří ŠTAIF, *Milníky moderních českých dějin; Jiří ŠTAIF, Modernizace na pokračování. Společnost v českých zemích (1770–1918)*, Praha 2020 aj.

¹⁷ Srov. Pavel BARŠA, *Habsburský mýtus*, [online], 2019, [citováno dne: 28. 12. 2020]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/pavel-barsa-habsbursky-mytyus-40285446>.

¹⁸ Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I., 1918–1919*, Praha 1991, s. 10–11.

¹⁹ Jiří RAK, *Zachovej nám, Hospodine: Češi v Rakouském císařství 1804–1918*, Praha 2013; Jiří PERNES, *František Josef I. a české země*, in: František Josef I.: Sto let od smrti, Jindřich Dejmek et al., Praha 2017, s. 61–75; Milan HLAVAČKA, *O ambivalentním vztahu Čechů k císaři Františku Josefovi I.*, in: František Josef I.: Sto let od smrti, Jindřich Dejmek et al., Praha 2017, s. 25–37.

²⁰ Steven BELLER, *The Habsburg monarchy 1815–1918*, Cambridge 2018, s. 274.

²¹ Státní oblastní archiv v Hradci Králové – Státní okresní archiv Trutnov (dále jen SOKA Trutnov), f. Okresní úřad Dvůr Králové nad Labem, karton 27 (43), č. j. 4571, vyd. 5. 8.

toprávní pokrokáři, realisté, mladočeši a staročech) v městě z devíti desetin českém naléhavě žádala o (rakouskou) vojenskou asistenci proti vlastním obyvatelům, bortí prvorepublikové protirakouské stereotypy. – Když se pak 24. května 1915 radní za realisty Josef Sochor doslechl, že místní německý zubař nařkl Čechy, že neplní za války své povinnosti k císaři, vyhledal ho, předstíral souhlas s těmito názory, aby ho přiměl k zopakování obvinění Čechů z nedostatečné loajality k Rakousko-Uhersku, načež ho Sochor za takové názory důrazně pokáral a pohrozil mu, že pokud se dopustí v budoucnu takto neodůvodněných nařčení zpochybňujících vlastenecké city obyvatel města k c. a k. vládě, bude na něj podáno trestní oznámení.²² – Podobně nečekaný je příběh Františka Daška, zástupce ředitele a prozatímního správce místní obecné a měšťanské školy od roku 1915,²³ který překypoval rakouským patriotismem a ještě v létě 1918 „*konal ve všech českých obcích zdejšího okresu přednášky, v nichž poučoval občanstvo o výnosnosti VIII. válečné půjčky a nabádal je, aby z vlastenecké povinnosti upisovalo, pokud mu možno, nejvíce, a řídil jakožto okresní důvěrník »Ústřední sběrný českého učitelstva a profesorstva« upisovací akci celého okresu*“.²⁴ Zřízení Československa ovšem okázale přivítal²⁵ („*Vítej, zlatá svobodo*“²⁶ jak napsal do kroniky) a ve své funkci setrval až do roku 1922, kdy byl dokonce jmenován inspektorem českých menšinových škol v Trutnově!²⁷

1914, Pres. č. 433, městská rada král. věn. města Dvora Králové n. L. c. k. okresnímu hejtmanství ve Dvoře Králové n. L.

²² SOkA Trutnov, f. Okresní úřad Dvůr Králové nad Labem, k. 30 (45), Praes. 593, K. k. Landesgendarmeeriekommando Nr. 2. Abteilung Königgrätz Nr. 19. Bezirkposten zu Königinhof a./d. Elbe Nr. 12. E. Nr. 2096 an die k. k. Bezirkshauptmannschaft in Königinhof a./E. am 12. Juni 1915.

²³ SOkA Trutnov, f. Místní školní rada česká, III/5/25, k. 1, Oznámení C. k. okresní školní rady ve Dvoře Králové n. L. ze dne 29. 5. 1915 (opis).

²⁴ SOkA Trutnov, f. Národní škola chlapecká Dvůr Králové nad Labem, kn. 694, Zápis o řádné poradě učitelských sborů obecné a měšťanské školy chlapecké konané dne 5. 7. 1918, s. 87.

²⁵ SOkA Trutnov, f. Národní škola chlapecká Dvůr Králové nad Labem, kn. 694, Zápis o řádné poradě učitelských sborů obecné a měšťanské školy chlapecké konané dne 15. 11. 1918, s. 95.

²⁶ SOkA Trutnov, f. Střední škola chlapecká Dvůr Králové nad Labem, kn. 1, Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké ve Dvoře Králové nad Labem, I. obvod, s. 106.

²⁷ SOkA Trutnov, f. Místní školní rada česká, III/5/27, k. 1, Oznámení okresního školního úřadu ve Dvoře Králové n. L. místní školní radě ze dne 9. 3. 1922.

Odmítání či přinejmenším přehlížení dění éry Františka Josefa I. by bylo v případě Dvora Králové nad Labem o to pošetilejší, že právě tehdy prodělalo město největší rozkvět. K tomu lze studenty dovést snadnou aktivitou, prací s dobovými údaji o počtu obyvatel: Jejich největší nárůst zde totiž proběhl v letech 1890–1910 (roku 1890: 8 583 obyvatel, roku 1910: 15 051²⁸) – o 75 %. Pro srovnání: (historická) Praha ve stejném období zvýšila počet obyvatel o 23 %, Brno o 34 %, Plzeň o 60 %, Olomouc o 10 %. Liberec o 16 %, Hradec Králové o 38 %... Dvůr Králové nad Labem tak byl z větších měst předstížen jen samostatnými pražskými předměstími: Královské Vinohrady měly nárůst o 126 %, Žižkov o 76 %, Nusle o 158 % (ale Smíchov „jen“ o 58 %), dále Moravskou Ostravou (nárůst o 95 %), Karvinou (o 113 %), Jabloncem nad Nisou (o 100 %), Třincem (o 100 %) nebo Orlovou (o 167 %).²⁹ Přitom počet obyvatel na území současné České republiky se zvýšil v letech 1890–1910 z 8 665 421 na 10 078 637,³⁰ tedy „pouze“ o 16 %. Zhodnotíme-li dynamiku rozvoje v absolutních číslech, 15tisícový Dvůr Králové nad Labem byl roku 1910 lidnatější než řada dnes velkých měst – Hradec Králové (11 tisíc), Zlín (4 tisíce), Frýdek (10 tisíc), Děčín (11 tisíc), Třinec (4 tisíce), Vsetín (8 tisíc) aj.³¹ To je markantní rozdíl oproti současnosti (při sčítání lidu roku 2011 měl Dvůr Králové nad Labem 15 754 obyvatel, Hradec Králové 94 314, Zlín 75 318, Děčín 49 106...).³² Dvůr Králové nad Labem se tedy kolem roku 1900 nesporně řadil mezi významná a výjimečně dynamicky se rozvíjející česká města.

Přehlížení rozkvětu města na sklonku starého mocnářství by bylo ještě absurdnější právě na místním gymnáziu, jehož založení bylo oznámeno roku 1888 jako součást oslav císařského jubilea – čtyřiceti let na trůně. Činnost zahájilo roku 1890 jako české obecní (klasické) gymnázium. Když byla roku 1895 dostavěna jeho nová budova, Františka Josefa I. připomína-

²⁸ SOkA Trutnov, f. Archiv města Dvora Králové nad Labem II, inv. č. 1, kniha 1, Pamětní kniha města Dvora Králové nad Labem, s. 35, 51.

²⁹ Procentuální vývoj spočítán dle *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998, s. 397.

³⁰ Tamtéž, s. 389.

³¹ Tamtéž, s. 397; na svém dnešním území by ovšem byla tato města většinou lidnatější už tehdy, srov. *Dějiny obyvatelstva*, s. 398.

³² Základní výsledky Sčítání lidu, domů a bytů – Česká republika – 2011, Tab. 36 Vybrané základní ukazatele podle obcí se statutem města, [online], [citováno dne: 28. 12. 2020]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20534544/zvcro36.pdf/debeo667-407e-449e-b8fo-78e3aff55of3?version=1.0>.

jící nápisy, bustou i podobiznou, neslo od následujícího roku přímo jeho jméno. Snad i díky tomu bylo už roku 1902 postátněno. Ve školní kapli, vyzdobené portrétem císaře i císařovny, se na povinných mších zpívala i rakouská hymna... Za války starší studenti narukovali bojovat ještě před ukončením studia (obdrželi jen administrativní „válečnou“ maturitu). Na druhé straně ovšem právě zdejší studenti hned 28. října 1918 rozbili císařskou bustu z prvního mezipatra před budovou školy...³³

Pro názornost jsem ve škole použil též volební srovnání: Jedinou předválečnou politickou stranou, která programově zmiňovala možnost vzniku samostatného českého státu, byla strana státoprávně pokroková,³⁴ jež získala ve volbách do říšské rady podle všeobecného hlasovacího práva pro muže roku 1911 v Čechách 2,4 % hlasů (a 1 mandát ze 108).³⁵ To odpovídá zhruba celorepublikovému procentu Strany svobodných občanů (1,56 %) a Realistů (0,71%) ve volbách do české poslanecké sněmovny roku 2017.³⁶ Vyjadřovaly snad tyto strany většinový názor společnosti roku 2017? A jakou asi pozornost budou za sto let věnovat historici jejich programu, když si nezískal podporu ani 2,5 % voličů... Naprostá většina Čechů tehdy pochopitelně počítala s naší budoucností v habsburské monarchii a soustředila se na zlepšování podmínek v ní, nikoli její zničení. Kde se tedy změnil postoj veřejnosti? Zlom přišel právě až vlivem války.

Předchozí odstavce neslouží jen jako doklad závažnosti tohoto tématu v našich úvahách, ale též jako motivační úvod pro školní práci, proto jsme jim dopřáli větší prostor. Jak lze tedy tuto epochu představit ve výuce?

Projektové dny

Největšími akcemi, jež jsme podnikli, byly dva projektové dny, na nichž jsme spolupracovali s kolegyní Ivanou Syrovátkovou, která v obou případech učila paralelní třídu třetího ročníku vyššího gymnázia. Studenty

³³ Ivo REJCHRT, *Vzdělání na příděl. Královédvorské gymnázium v době první světové války*, in: Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník, 2016, s. 317–329; Tomáš HALÍK, *Popis budovy gymnasijní ve Dvoře Králové n. L.*, in: Zpráva o obecném vyšším gymnasiu Františka Josefa v Králové Dvoře n. L. za školní rok 1895–1896, Dvůr Králové nad Labem 1896, s. 1–15.

³⁴ Michael BOROVIČKA a kol., *Velké dějiny*, s. 166–168, 270–273.

³⁵ Miroslav BUCHVALDEK a kol., *Československé dějiny v datech*, Praha 1987, s. 629.

³⁶ Výsledky voleb v České republice [online], [citováno dne: 29. 12. 2020]. Dostupné z: <https://volby.idnes.cz/poslanecka-snemovna-2017.aspx#v1b-zvoleni-zastupitele>.

obou tříd jsme zapojili jako logické organizátory, protože právě u nich se dané téma probírá.

První projektový den se jmenoval **První světová válka** a konal se 20. června 2014. Vytvořil jsem seznam dvanáct zastavení – dílčích programů:

1. *Cesta k válce*
2. *Žápadní fronta*
3. *Východní fronta*
4. *Další bojiště*
5. *Žbraná*
6. *Postoj české společnosti k válce*
7. *Vojáci*
8. *Každodennost v zázemí*
9. *Dvůr Králové nad Labem za války*
10. *Místní gymnázium za války*
11. *Česká politika za války*
12. *Žáří–listopad 1918 ve světě i u nás*

V dubnu se s nimi seznámily i obě třídy, jež si losováním rozdělily úkoly pro skupiny o 4–5 studentech. Během následujících 5–6 týdnů samostatně zpracovaly své téma tak, aby výstup zahrnoval 5–8minutový program a závěrečnou aktivizační část (otázky apod.). Současně mi dodaly otázky do pracovního listu, který (stylizovaný jako dětský deníček z Velké války) obdržel každý návštěvník. Paralelně jiná třída šestiletého studia secvičila jako součást výuky českého jazyka a literatury pod vedením Yvety Šecové hru *Velká válka*, již sepsal absolvent gymnázia Václav Hampel. Silně stylizovaně (jednotliví žáci představovali různé země, monarchy, vojáky...) provedlo diváky představení celou první světovou válkou během osmi minut. Do programu byla začleněna i návštěva výstavy *Ve spárech války* v Městském muzeu Dvůr Králové nad Labem (na jejíž přípravě jsem se částečně podílel). Ke spolupráci se podařilo získat i pět vojáků z 5. praporu polních myslivců, kteří na nádvoří školy předvedli ukázkou výcviku i zbraní rakousko-uherské armády. Každá skupina návštěvníků obdržela též čtyři kopie místních dobových novin (čísla se sarajevským atentátem, vyhlášením války, skoncem císaře Františka Josefa I. a vznikem Československa). Akce zdárně proběhla za účasti studentů gymnázia, žáků základních škol i veřejnosti.³⁷

³⁷ Ivo REJCHRT, *Projektový den První světová válka*, in: Metodické a didaktické inspirace.

Druhý projektový den se jmenoval **Sto let republiky** a proběhl 26. října 2018. Koncem srpna téhož roku jsem vytvořil seznam zastavení. Zahrnoval deset zastávek v budově gymnázia:

1. *Cesta k válce (mocenská uskupení před rokem 1914, Sarajevo, vypuknutí války, jásot), postoj české společnosti k válce (mobilizace, tisk, projevy odporu – bez podzimu 1918)*
2. *Vojáci (rakousko-uherská armáda, život na frontě, legie), zbraně*
3. *Legionáři (Československá obec legionářská)*
4. *Každodennost v zázemí, Dvůr Králové nad Labem za války (bez podzimu 1918)*
5. *Gymnázium Dvůr Králové nad Labem za války*
6. *Česká politika za války (domácí, zahraniční – bez 28. 10. 1918), září–listopad 1918 ve světě*
7. *28. 10. 1918 (všeobecně i Dvůr Králové nad Labem)*
8. *První republika – počátky*
9. *TGM a Edvard Beneš*
10. *Dokument o 28. 10. 1918*

Další dvě zastavení zajistili ve svých prostorách další účastníci:

11. *Císař Karel; kostel sv. Jana Křtitele (Jan Langfelner)*
12. *Osudové osmičky; Městské muzeum Dvůr Králové nad Labem*

S výjimkou zastavení č. 3, 11 a 12 připravovala všechny naše škola. S kolegyní Syrovátkovou jsme si je rozdělili a každý pokračoval se svou třídou. Až na zastavení věnované promítání dokumentu o 28. říjnu 1918 se jednalo o 5–10minutový program, který samostatně zpracovaly jednotlivé skupiny o 5–6 žácích (v mé třídě byly utvořeny na základě losování, aby se sešla náhodná sestava). Forma programu byla omezena tématem a délkou – jinak měly skupiny volnost, která zajistila velkou pestrost zpracování: od klasické powerpointové prezentace přes scénku v novinové redakci (s využitím kopií dobových místních novin) nebo rozbíjení císařské busty až po oslavu vzniku nového státu v místní (historicky existující) restauraci nebo stylizované předvedení jednání mužů 28. října „herci“ s maskami skutečných aktérů. I zde vznikl pracovní list pro návštěvníky.³⁸

První světová válka. Nápad z praxe, Pavel Martinovský (ed.), Praha 2014, s. 112–117; fotografie a zhodnocení dostupné na školním facebookovém profilu: [online], [citováno dne: 28. 12. 2020]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.318453371653170.1073741951.231582673673574&type=3>.

³⁸ Ivo REJCHRT, *Sto let republiky*, in: Historické a didaktické inspirace. Jsou osmičky náš osud?, Pavel Martinovský (ed.), Praha 2018, s. 81–86.

Tyto projektové dny prohloubily znalosti jak organizátorů, kteří museli mnohé nastudovat (často s využitím moderních technologií) a propojit s vlastní kreativitou, tak návštěvníků (studentů gymnázia i žáků místních základních škol), pro něž byla zvolená prezentace atraktivní formou, vrstevnickým pojetím i zapojením regionálních dějin, jež učebnice nezahrnují.³⁹ Organizaci projektů usnadnila znalost dobového lokálního tisku, který jsem nafotografoval v Národní knihovně v Praze a zpřístupnil žákům. Byl důležitou součástí obrazu doby.

V souvislosti se svým výzkumem jsem navíc vytvořil samostatný program **Před sto lety** (číslovka se upravuje podle odstupe od roku 1914), který jsem jednak učinil pravidelným prvkem svého probírání první světové války, jednak ho v upravené verzi nabízel třídám základních škol.

V případě zapojení do výuky dějepisu v mých třídách je kontext dán předchozím probíráním látky podle učebnice, program je pak omezen na historickou dílnu s názvem *Válka přichází do maloměsta* a trvá 45 minut.

V případě zapojení do programu pro základní školy, kde žáci ještě nebyli s tématem seznámeni, nebo ho naopak probírali již před několika měsíci, se jedná o tříhodinový blok s následujícími body:

1. *Počátek války v Evropě*
2. *Válka přichází do maloměsta* (historická dílna)
3. *Verdun*
4. *Život v zázemí*
5. *Smrt císaře Františka Josefa I.*
6. *Vzdělání na příděl*
7. *Válka se chýlí ke konci*
8. *28. říjen 1918*

Nejdůležitější částí je historická dílna *Válka přichází do maloměsta*.⁴⁰ Třída se rozdělí na deset skupin a každá dostane jiné prameny z doby války nebo těsně po válce, různorodé svou formou i vyzněním:

³⁹ Srov. např. poděkování návštěvníků z jiné školy: [online], [citováno dne: 28. 12. 2020]. Dostupné z: <https://www.kralovedvorsko.cz/vzdelavani/zakladni-skoly/zs-dubenec-dekuje-dvorskem-gymnaziu-100-let-republiky.html?fbclid=Iwari1otbwjo-8j2gsgxu-wkpxufk5ccjuczvhtjmrviafygylowwwr2p1jo7pi>.

⁴⁰ Cílem je přiblížit účastníkům vznik mého stejnojmenného příspěvku na konferenci a v kolektivní monografii: Ivo REJCHRT, *Válka přichází do maloměsta: Dvůr Králové nad Labem v roce 1914*, in: *Léta do pole okovaná 1914: proměny společnosti a státu ve válce*, Jaroslav Láník (ed.), Praha 2015, s. 107–116.

1. *Sarajevský atentát (dobové Královédvorské listy)*
2. *Mobilizace (meziválečný záznam z Pamětní knihy Dvora Králové nad Labem, SOkA Trutnov)*
3. *Válka se Srbskem (dobové Královédvorské listy)*
4. *Evropská válka (dobové Královédvorské listy)*
5. *Bělehrad (oslava dobytí města rakousko-uherskou armádou, místní noviny a zápis z organizačního setkání městské rady, SOkA Trutnov)*
6. *Dopis (soukromý dopis z roku 1914 zpochybňující oficiální obraz války v tisku, SOkA Trutnov)*
7. *Nařízení školské rady (SOkA Trutnov)*
8. *Výroční zpráva královédvorského gymnázia (školní rok 1914–1915)*
9. *Lazarety (úryvek z meziválečných dějin města za války)⁴¹*
10. *Hasiči (jako náhrada mobilizovaných strážníků, úryvek z meziválečných dějin města za války)⁴²*

Posléze každá skupina prezentuje ostatním informace načerpané na základě svých materiálů, srovnáváme je a pokoušíme se interpretovat jejich odlišnosti – a společně se snažíme vyhodnotit, jak lze díky nim popsat život ve Dvoře Králové v roce 1914. Zájemce o hlubší poznání lze odkázat na mou studii publikovanou v místním vlastivědném časopise.⁴³ I v dalších částech programu jsou výrazně zastoupeny regionální dějiny, zvláště při popisu válečné každodennosti a průběhu 28. října 1918 ve městě – žáci dostanou kopie dobových novin a společně se snažíme dění popsat.

Největším problémem pro žáky je získání kritického odstupu od textu, například objasnění rozdílů mezi prorakouskými články v novinách či ve výroční zprávě gymnázia z válečných let a protirakouskými poválečnými texty. Zamýšlení nad účelem a okolnostmi vzniku textu je poučnou příležitostí ke kritice pramenů a kritickému čtenářství vůbec.

Tím dospíváme k přínosu těchto aktivit. Samostatná práce s literaturou a prameny, jejich srovnávání a kritická interpretace pod odborným vedením zajišťuje nejen zajímavější, studentskou kreativitou zpestřené seznámení

⁴¹ František TROHOŘ (ed.), *Dvůr Králové n. L. v době světové války: místní kronika pohnutých let 1914–18: ve třech dílech*, Dvůr Králové nad Labem 1925–1927.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Ivo REJCHRT, *Válka přichází do maloměsta. Dvůr Králové nad Labem v roce 1914*, *Vlastivědné čtení o Královédvorskú* 4, 2018, s. 46–50.

se s faktografií, a to i regionální, což je obzvláště cenné, ale také rozvíjení kritického myšlení a skupinové spolupráce.

Dlouhodobá udržitelnost?

Proč tak tedy neučit soustavně? Nač zůstat u učebnic? Není na čase je zavrhnout a přejít například k čistě projektové výuce?

Jsem přesvědčen, že nikoli. A základním důvodem je – čas! Čas, který je zapotřebí na zjištění historického kontextu studenty. Kvalitní učebnice ušetří mnoho hledání, jež by si jinak vyžádalo budování základní představy o době, jež se stává pozadím pro samostatný „výzkum“. Čas, který je zapotřebí, aby byly prameny zpracovány do nového obrazu. Ale také čas, který potřebuje učitel k tomu, aby takový program připravil. Kdybych se dlouhodobě nevěnoval výzkumu dané doby, nebylo by možné tyto aktivity realizovat.

Poslední zmíněnou překážku lze alespoň do jisté míry zkusit vyřešit: Místní akční skupina Královédvorská má sekci *Didaktické portfolio o Královédvorské* (i já jsem zapojen) s jasnou ambicí vytvořit didaktické portfolio s historickými, zeměpisnými a přírodovědnými materiály, jež by mohli používat místní učitelé, vedoucí kroužků apod.⁴⁴ Taková platforma by samozřejmě byla velkým přínosem. I když ovšem využijeme toto sdílení, nelze očekávat šíří materiálů, jež by umožnila přiblížit všechna důležitá období. Velkou pomocí by mohla být postupně budovaná digitální dílna pro práci s prameny všeho druhu HistoryLab,⁴⁵ ale i ta je nutně neúplná a (logicky) bez výrazného regionálního zaměření. Časová náročnost učitelské přípravy v případě snahy badatelsky pojímat každou hodinu by i tak zůstala problémem.

Časová náročnost studentské práce by mohla být kompenzována omezením výuky historie na uzlové body. Ale které to jsou? Lze očekávat znalost souvislostí nutnou pro samostatnou práci, pokud zmizí mnoho faktografie?

⁴⁴ Více o projektu viz: [online], [citováno dne: 28. 12. 2020]. Dostupné z: <https://www.maskd.cz/didakticke-portfolio-o-kralovedvorsku>.

⁴⁵ Digitální aplikace viz: [online], [citováno dne: 16. 8. 2022]. Dostupné z: <https://historylab.cz/>; Srov. též Kamil ČINÁTL, *Krátké, zábavné – a online. HistoryLab.cz a změna stylu dějepisné výuky*, *Dějiny a současnost* 7, 2020, s. 20–23.

Odstranění učebnic by pak po mém soudu ještě prohloubilo časové problémy s budováním obecného přehledu, nutné kontextualizace vybraných témat.

Tím se vracíme k využití učebnic. Ocenili jsme již možnosti středoškolské učebnice z nakladatelství Didaktis. Ještě více prostoru pro vlastní aktivitu žáků nabízí nová, značně inovativní učebnice (včetně pracovního sešitu) pro 9. ročník základních škol, vydaná nakladatelstvím Fraus.⁴⁶ 20. století je tu přiblíženo nejen výkladovými texty, ale především různorodými prameny – texty, fotografiemi i filmovými ukázkami (formou odkazů) s řadou úkolů, jež programově učiní z žáka hlavního tvůrce hodiny, který samostatně objevuje. Klíčovou součástí mnoha lekcí je aplikace HistoryLab. Propojení této digitální dílny s učebnicí je optimálním řešením – bez výkladového kontextu (ať už učebnice, nebo učitele) by sotva bylo možné provádět interpretaci ukázek. Podle mého názoru se tedy nejedná o impuls k opuštění učebnic, ale k jejich obohacení. I když používání ukázek nad rámec učebnice je jistě samozřejmostí už dávno, jejich snadná dostupnost (kódy s odkazem na HistoryLab u vybraných úkolů v učebnici) činí jejich zapojení významně efektivnějším, nadto se tu samozřejmě objevuje mnohem širší spektrum pramenů a úkolů, než by řadový učitel sám zajistil.

Výuka 19. a 20. století představuje výjimečnou příležitost pro rozvoj kritického myšlení a zpochybnění některých zažitých mýtů, což platí zvláště výrazně pro dějiny první světové války, kde mají tyto mýty obzvláště tuhý kořínek. Jakkoli to bude možná znít zastarale, nejproduktivnějším využitím nevyhnutelně organizačně omezeného času hodin dějepisu se mi zdá být systematická práce s moderní učebnicí, která nabízí materiály jak pro celkový přehled, tak pro rozvoj kritického myšlení a samostatné objevování. Na ně lze napojit dějiny regionální, jež do učebnic zaneš nelze. Ukázky z regionálních pramenů obohatí konstruktivistickým přístupem dějepis obsahově, metodicky i motivačně, současně mohou využít

⁴⁶ *Soudobé dějiny: pro 9. ročník základních škol a víceletá gymnázia*, 1. vydání, Plzeň: Fraus ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů 2022. 3 svazky. (Jedná se o hybridní učebnici s odkazem na online multimediální podporu www.skolasnadhledem.cz); První světová válka je tu ovšem jen zmíněna jako základ pro další vývoj, její probírání tedy učebnice neumožňuje. Doufejme, že v dohledné době vyjde badatelsky zaměřená učebnice dějepisu pro 8. ročník, která bude zahrnovat právě také období 1. světové války.

znalosti obecného historického kontextu, bez nichž by je bylo obtížné až nemožné interpretovat.

Učebnici nevnímám jako nepřítel, ale spojence aktivizační výuky. O zmíněných titulech to platí dvojnásob. A rozvoj kritického čtení samozřejmě propojuje výuku dějepisu s českým jazykem a literaturou, společenskými vědami i s formováním občanských postojů. Tím může dějepis obhájit a posílit své místo ve vzdělávacím systému i ve společnosti.

Recenze a zprávy

Adam HAVLÍK, *Marky, bony, digitálky. Veksláci a fenomén veksláctví v socialistickém Československu.*

Praha, Vyšehrad – Ústav pro studium totalitních režimů 2022,
335 stran, ISBN 978-80-7601-694-1 (Vyšehrad);
ISBN 978-80-7516-004-1 (Ústav pro studium totalitních režimů)

„Bony, nechcete bony?“ Notoricky známá vekslácká otázka, která se vybaví snad každému vnímavému jedinci ve spojitosti s podnikem zcela prozaicky nazvaným Tuzemský export neboli Tuzex. Možná jen mladší generace by mohla přemýšlet, o jaký fenomén se vlastně jedná. Důkladnou a podrobnou historii přináší kniha, jejíž název odkazuje k tomu, s jakým druhem zboží zmínění „obchodníci“ nejčastěji kšeftovali.

Historik Adam Havlík se veksláctví badatelsky věnoval již poměrně dlouhou dobu, přesněji řečeno asi deset let. Svědčí o tom nejen autorovy odborné studie s podobným tématem, ale i práce popularizační, například v publikaci *Kmeny o*,¹ mapující subkultury v Československu mezi roky 1969–1989. *Marky, bony, digitálky* jsou prací obsáhlou, původně se jedná o Havlíkovu disertaci, postavenou na úctyhodné pramenné základně, což ovšem ve výsledku celé knize paradoxně ubírá na kvalitě. Autor se totiž v množství pramenů poněkud utopil. Je také škoda, že jeho původní záměr, postavit práci přímo na rozhovorech s veksláky, nevyšel, protože se mu nepodařilo sehnat relevantní vzorek narátorů...

V úvodu své práce, po nezbytném seznámení s prameny a zvolenými metodologickými přístupy, Havlík obsáhle popisuje společenský a hospodářský kontext socialistického Československa a zejména podnik Tuzex jako takový. Pamětníkům by se možná tato historická sonda zdála zbytečně podrobná, ale právě střední a mladší generaci přináší unikátní pohled na fungování obchodu, kde bylo k sehnání jinak nedostatkové či „exkluzivní“ zboží. Autor (ročník 1985) sám trefně poznamenává, že ještě jako malý chlapec existenci Tuzexu zaznamenal ve chvíli, kdy mu tam příbuzní koupili hračku – autíčko. Na tomto místě si dovoluji

¹ VLADIMÍR 518 a kol., *Kmeny o: městské subkultury a nezávislé společenské proudy před rokem 1989*, Praha 2013.

poznamenat, že ačkoliv jsem příslušnice stejné generace jako Adam Havlík, tak si z dětských let tento podnik nevybavuji vůbec...

Velmi zdařilá kapitola mapuje sociální původ veksláků, jejich typologii i vzájemné mocenské vztahy uvnitř této komunity. Pouliční prodejci bonů se nazývali „komáři“ nebo „pěšáci“, ovšem ještě zajímavější je skutečnost, že i tito, dejme tomu, nejnižší postavení veksláci, si měsíčně mohli vydělat až 40 000 korun. Pro srovnání je třeba si uvědomit, že v roce 1989 nečinil průměrný plat ani 3 000 Kčs. Zaujala mě i informace o lukrativní činnosti tzv. „tuzexových babek“, tedy starších slovenských žen, které působily nejen ve své domovině, ale dojížděly i do Prahy. Veksláci „trasaři“ se pohybovali v automobilech a byli schopni obchodovat (a to nejen s valutami) přímo na dálnici. Stranou pozornosti nezůstala ani někdejší vekslácká „esa“ jako Jiří Steiner, Ladislav Perkaus či na Slovensku působící „bonový král“ Jozef Zelík, který se postupem času vypracoval až na majitele luxusní, nebo spíše monstrózní, vily na bratislavském Slávině.

Neméně povedenou částí publikace je oddíl věnující se životnímu stylu protagonistů Havlíkovy knihy. Všeříkající je již jen název kapitoly *Z Alcronu jsme měli závodku*. Autor zde popisuje nejen módu, kterou veksláci vyznávali, ale i to, jak luxusní měli na tehdejší dobu vozový park, a v neposlední řadě i specifický argot, jakýsi identifikační znak celé komunity (za všechny jmenuji alespoň prachy, kroupy, zobání, mergele = peníze či levý baky = falešné valuty). Musím ocenit také sondu do obrazu veksláka ve veřejném prostoru zahrnující nejen stránky dobového tisku a literatury, nýbrž i filmová (seriálová zpracování). Největší pozornosti se zde zcela logicky dostává Olmerovu dílu *Bony a klid*. Ostatně k tomuto kinematografickému počínu se prý hrdě hlásí i někteří bývalí veksláci. K Havlíkovu výběru bych ještě doplnila 15. díl seriálu *Malý pítaval z velkého města* nazvaný *Valutová příhoda*, který poměrně dobře ilustruje výše popsané situace. Stopa vyšetřovatele dovede až k tureckým podvodníkům, z nichž jednoho ztvárnil Tomáš Töpfer. Z porevoluční tvorby by se dalo zmínit i dílko režiséra Jana Prokopa *Vekslák aneb Staré zlaté časy*, což je ovšem počín vyznačující se tak nízkou kvalitou, že ho Havlík možná opomněl záměrně (ačkoliv literární předlohu Pavla Frýborta zmiňuje několikrát). Adam Havlík se ve svém textu vrací i do vzdálenější minulosti a rozebírá kontext Cikánova filmu *Konec cesty* z roku 1959, jehož kriminální zápletka se, mimo jiné, také týká Tuzexu.

Závěr knihy pak patří stručným osudům veksláků po roce 1989, autor trefně vybral notoricky známé podnikatele Františka Mrázka, Miroslava Provoda, Tomáše Pitra či Ivana Jonáka. Dostačující je také konstatování, že právě veksláci měli

po revoluci jednu z nejsnazších cest k tomu, aby se mohli vrhnout na podnikání a že duch veksláctví je v naší společnosti (bohužel) stále přítomen.

Adam Havlík velmi pečlivě a poctivě vyčerpá snad všechny dostupné archivní materiály, tištěné zdroje, sekundární literaturu, materiály obrazové i filmové, a dokonce i hudební produkci. V knize se pak objevují přčetné citace ze všech možných pramenů, také často z dobových policejních protokolů, které text zatěžují těžkopádným úřednickým jazykem. A v neposlední řadě mám dojem, že by celkovému vyznění knihy prospěla důkladnější kritika shromážděných pramenů více než jejich otištění in extenso nebo mechanické převyprávění.

Přes výše uvedené výhrady jsou *Marky, bony, digitálky* originální, ucelenou a svým způsobem jedinečnou syntézou fenoménu veksláctví v Československu, toho fenoménu, jehož mnohé rysy negativně poznamenaly také polistopadový vývoj v České i Slovenské republice. Mohu vyzdvihnout rovněž grafické zpracování publikace, jejíž lesklé a pestrobarevné desky by se dobře vyjímaly i v (jistě prosté) knihovničce prodavačů bonů.

Alžběta KRATINOVÁ

Prokop TOMEK, Příslušník StB Miroslav Pich-Tůma. Příběh opravdového komunisty.

Cheb, Svět křídel 2022, 327 stran, ISBN 978-80-7573-096-1

Ačkoliv na osobnosti komunistického partyzána a pozdějšího vyšetřovatele Státní bezpečnosti Miroslava Picha-Tůmy (1919–1995) ulpívá ódium jednoho z nejtemnějších proponentů státně-socialistického režimu, v biografii Prokopa Tomka se jeho životnímu příběhu poprvé dostává soustavnější pozornosti. Historikovu práci lze přitom označit za velmi tradiční biografii, mapující přehlednou lineární formou život svého (anti)hrdiny „od kolébky k hrobu“. Na základě pečlivého studia archivních pramenů se autor zároveň pokouší o odstranění nánosů některých „mýtů“, které byly s Pichovým jménem spojovány. V počátečních pasážích Tomek proklamoval snahu odstranit příliš schematický obraz této osobnosti, kdy je Pich vykreslován jako pouhý příklad odpudivého komunistického fanatismu, spojenému i s osobnostními psychopatickými rysy. Vytyčil si přitom jako úkol prozkoumat především motivaci jeho postojů i světonázorového směřování.

Nutno však předeslat, že úvodní pasáže byly spíše deklaratorní a k hlubšímu ponoru do Pichovy osobnosti v celé publikaci nedojde. Místo toho Tomek čtivým způsobem líčí leckdy velmi dobrodružné zákruty Pichova života. Kořeny jeho komunistické orientace vidí především v době dospívání v chudé dělnické rodině na Úpicku, kdy se nakonec Pich vyučil číšnickému „řemeslu“. Obdobím, v němž Pich hledal svojí politickou identitu, byla třicátá léta, kdy se stává sympatizantem politické levice. Počátky jeho komunistické činnosti tak leží v časech stranické ilegality za druhé světové války. Pich zpočátku prodléval v politické emigraci jako textilní dělník či vedoucí výroby v Sovětském svazu, klíčovým obdobím se pro něj ovšem staly až dva poslední válečné roky. Tehdy působil na protektorátním území jako velitel partyzánské brigády Mistra Jana z Husí, která působila především ve východní části Českomoravské vysočiny. Právě odbojová minulost byla pro Picha zřejmě formativním obdobím, ke kterému se hrdě hlásil i v nadcházejících desetiletích. Tomkovi nejde o zpochybnění Pichovy osobní odvahy a statečnosti, na jeho počínání se nicméně dívá velmi kriticky. Svého antihrdinu vnímá jako fanaticky oddaného komunistu, který nezřídka neváhal riskovat životy obyvatel vesnic, kteří se ocitali v mlýnských kamenech mezi nacistickou represí a nároky partyzánského hnutí.

K vzestupu Pichovy kariéry i upevňování jeho hrdinského obrazu pak došlo v poválečných letech, kdy se zapojil do bezpečnostních struktur státu v řadách tzv. Zemského odboru bezpečnosti (ZOB). Svoji činnost pak podle historika chápal kontinuálně jako další formu boje proti nebezpečí, zosobněného širokou škálou „třídních nepřátel“. Tomek přitom odmítá přičítat Pichovi sadistickou motivaci jeho drsných vyšetřovacích metod, jejich příčiny vidí spíše v jeho fanatickém ideovém přesvědčení. Jakkoliv lze Pichovi s jistotou připsat několik vražd, a některé případy (hlavně z válečných let) asi už nebudou zcela objasněny, určité smyšlenky spojené s jeho údajnými zločiny naopak historik vyvrací. Mezi ně patří například mýtus o zapojení Picha do vraždy Jana Masaryka v březnu 1948, která měla mít i souvislost se zavražděním jiného bezpečnostního operativce, majora Augustina Schramma. Tato tvrzení jsou však podle Tomka zcela nedoložená, stejně jako pověsti o Pichově spolupráci s NKVD, kdy měl jednat na základě přímých rozkazů ze sovětského centra.

Pichovým dokazatelným zločinům se však historik věnuje poměrně obšírně. Mezi nejzávažnější patřila kupříkladu vražda ústředního tajemníka národně socialistické strany Petra Konečného. Ten podlehl Pichovým brutálním výslechovým metodám v průběhu vyšetřování Schrammovy vraždy, jejímž pachatelem byl podle historika národní socialista Miroslav Choc. Jeho vina tak nebyla

podle Tomka vykonstruována (jak někdy zaznívá ve veřejném prostoru), celý případ však sloužil i jako záminka k stupňování policejní brutality. Konečného tělo nebylo nikdy nalezeno a oficiální verze hovořila o jeho útěku za hranice, z šetření celého případu v pozdějších letech však vyplývala vina Miroslava Picha a jeho spolupracovníků. Podobným zločinem pak byla také vražda praporčíka Františka Novotného, který měl předávat zpravodajské informace americké ambasádě. K jeho fyzické likvidaci došlo během výslechů v Bubenči, jeho smrt pak byla posléze nafingována jako zastřelení při pokusu o přechod státních hranic. Obdobně se Pich podílel také na smrti příslušníka Obranného zpravodajství (OBZ) se západní odbojovou minulostí Bedřicha Wiesnera, podezříváného ze spolupráce se západními zpravodajskými agenturami. Ten byl ubit během výslechu, vedeného Pichem a jeho spolupracovníky v roce 1949. Tomek však líčí také Pichův podíl na akci Skaut, která měla simulací ilegální odbojové sítě rozložit národně socialistickou stranu, i některé další případy, do nichž byl osobně zapleten. Historik vložil do biografie i profily dalších příslušníků a příslušnic či spolupracovníků Státní bezpečnosti, jejichž příběhy se někdy poněkud rušivě prolínají s hlavním textem knihy.

Samotný Pich se na druhé straně barikády na lavici obžalovaných ocitl v životě dvakrát. Poprvé počátkem roku 1951 po pádu Slánského aparátu, kdy došlo k jeho zatčení v rámci čistky v bezpečnostních sborech. Na vlastní kůži tak poznal násilné metody během výslechů v kolodějském zámku, které vedl nechvalně proslulý vyšetřovatel Bohumil Doubek. Pich byl nakonec zbaven členství v KSČ a odsouzen k odnětí svobody, několik let pak strávil v uhelném dolu ve Zbýšově u Brna. Tady však jako agent rovněž pokračoval ve spolupráci se Státní bezpečností a k jeho podmíněnému propuštění došlo v roce 1957.

Ačkoliv Tomek věnuje největší pozornost Pichovu působení na přelomu čtyřicátých a padesátých let, velmi podstatnou kapitolou jeho života je proces s příslušníky Státní bezpečnosti, který se otevřel v období pražského jara. V květnu 1968 se Pich znovu ocitl před soudem, který měl zkoumat jeho činnost v poúnorových letech. Tehdy se obhajoval tím, že svou práci vykonával v souladu s nařízeními, která vycházela ze stranického centra. Svoji roli při rozhodování soudu sehrávaly i znalecké posudky některých historiků, mezi které patřili Oldřich Janeček, Jan Fiala nebo Jan Tesař. Právě jejich hodnocení sloužila Pichovu advokátovi Zdeňku Dítěti k jeho obhajobě. Tesař vnímal Pichovo jednání jako důsledek mezních zkušeností partyzánského odboje. Ty u něj měly vést k přijetí „nové morálky“, spojené s nekompromisní oddaností stalinismu a jeho chápání třídního boje, která se pak přenášela i do poválečných let. Podle Tomka si tak

Tesař s Janečkem vytvořili „*krkolomnou konstrukci, podle níž je třeba v zájmu současné (rok 1968) restituce skutečných lidských hodnot na každého jednotlivce klást jeho vlastní měřítko a ponechat mu právo na to, aby vysvětlil předpoklady, motivace a okolnosti činu. Autoři se obávali, že sedm obviněných hraje roli jakýchsi obětí beránků, přičemž by měl být souzen na prvním místě stalinismus.*“ (s. 255) V jiných pasážích se objevuje tvrzení, že „*Tesař byl Pichem značně okouzlen až fascinován.*“ (s. 274) Tato vyjádření jsou však už velmi nadsazená. Jakkoliv považují spolu s Tomkem Tesařův posudek za problematický, nelze mu upřít snahu o hlubší vhled do mentality a motivační komunistických partyzánů. Pichova činnost podle něj nebyla vedena kariéristickými snahami, nýbrž ideovým revolučním radikalismem, jenž kořenil v brutálním zážitku nacistické okupace. Ochota nasazovat vlastní život tak byla spojena i s připraveností obětovat životy ostatních. Pichovo jednání bylo v Tesařově pojetí výsekem nových etických kritérií, které vytyčil stalinismus a které se v československé společnosti uplatňovaly v poválečných časech. Podle něj se „*v komunistickém hnutí – definitivně s vítězstvím stalinismu – prosadilo takové pojetí morálky, které výslovně odmítalo existenci jakýchkoli obecných, »věčných« morálních norem jako výsledku jednotného kulturního vývoje lidstva [...] Hlásání této myšlenky v době válek a revolucí, které již samy o sobě ohrožovaly a podlamovaly ony obecné normy [...] bylo cestou k povýšení jakékoliv libovůle na morální princip.*“¹

Tomkovo pojetí Pichova osudu zůstalo proti tomu spíše na povrchu. Historik předestřel mnohé informace z Pichova života na základě solidního archivního výzkumu a podobně nastínil i osudy jeho spolupracovníků. Jako nejpodstatnější otázka Pichova života se však jeví právě spojení partyzánské minulosti či jeho smýšlení z válečných let a pozdějších zločinů, kterých se dopustil. V tomto ohledu se z Tomkova životopisu příliš nedozvídáme a Pichův životní příběh se stává spíše faktografickým (byť někdy velmi dobrodružným či nervy drásajícím) popisem vnějších okolností. Diskutabilní může být i její esencialistický podtitul. Ten je dokonce v rozporu s Tomkovým tvrzením, že ve třicátých letech se Pich určitou dobu účastnil i akcí Gajdovy Národní obce fašistické. Tendoval tedy spíše k radikalismu obecně? V čem byl zrovna on „opravdovým komunistou“, jaký byl jeho vztah k marxistické filosofii, opravdu se shodovala s jeho přesvědčením? Na tyto otázky čtenář odpověď nedostane. Malý prostor je věnován rovněž Pichovu životu v období normalizace, kdy odchází do předčasného důchodu, nebo jeho

¹ Jan TESAŘ, *Co počít ve ulkové bříše*, Praha 2018, s. 49.

polistopadovému životu, kdy byl pro něj politický vývoj pochopitelně trpkým zklamáním. Svůj dramatický životní příběh ukončil Miroslav Pich-Tůma dobrovole v lednu roku 1995.

Vojtěch ČURDA

David VENCLÍK, Strážce historické paměti. Proměny vnímání Karlštejna v 19. a na počátku 20. století.

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2021, 250 stran,
ISBN 978-80-7422-650-2

V centru pozornosti disertace Davida Venclíka, kterou nyní převedl do knižní podoby, stojí hrad Karlštejn a jeho vnímání v 19. a na počátku 20. století. Karlštejn – nejpoblábnější z českých hradů je od národního obrození považován za jeden z českých symbolů. Sám si z mládí ještě pamatuji na barvotisková tabla, která zdobila některé hostince. Pod názvem *Kde domov můj* tu byly více či méně ladně seskupeny české přírodní a historické památky, kterým byl připisován zvláštní význam. Centrální postavení obvykle zaujímal Říp nebo Hradčany, byl tu Karlštejn i bělohorská pláň s letohrádkem Hvězda, líbezná krajina (někdy byly v pozadí Trosky) s orajícím rolníkem. Tak podle svědectví Jana Nerudy vypadala i opona Prozatímního divadla: „*Uprostřed je obraz hradu pražského, dále zprava Karlova Týna, vlevo Vyšehradu, nahoře vlevo Blaníka a vpravo Řípu.*“¹

Aby mohl plnit svou národní roli bylo nutné hrad i jeho obraz v národní ideologii patřičně upravit. Bylo nutné „počestit“ název – z Karlsteina se stal slovanštěji znějící Karlův Týn, byť se toto jméno v pramenech nevyskytuje, česká strana diskretně jen stručně pohovoří o zde uchovávaných insigniích Svaté říše a zdůrazňuje význam hradu jako strážce svatováclavské koruny.

Důstojný obraz královského hradu činí pro veřejnost atraktivnějším dva anekdotické příběhy. Jeden vypráví o hrdinné obraně Karlštejna, jemuž hrozilo

¹ *Dílo Jana Nerudy XXI*, Divadelní studie a referáty II, Praha 1925, s. 10–11.

vyhladovění, obránci ale lstivě předstírali možnosti přísunu potravin a oblehatelé nahlédli bezvýchodnost svého snažení a od hradu odtáhli. Válečný příběh se změnil na anekdotu o předstíraných hodech, přičemž se přecházelo, že „oblafnutou“ stranou byli husité. Hrad také poskytl romantické kulisy pikantnímu vyprávění o údajném zákazu přenocování žen v pevnosti střežící posvátné relikvie. Hájkova zmínka inspirovala Jaroslava Vrchlického k veselohře *Noc na Karlštejně*. Pravidlo v ní poruší hned dámy dvě a jednou z nich je Karlova manželka Alžběta Pomořanská. Otec vlasti pak svůj zákon ruší ve jménu lásky.

Oblibu Karlštejna nesporně znásobovala malebná poloha nedaleko Prahy v údolí Berounky, ta přitahovala vlastence od doby před březnem 1848. Motiv vzrušující tehdejší vlastence v ruinách středověkých hradů spočíval v kontrastu opuštěného sídla a vzpomínky na někdejší slávu. Neodvažují se ale pomyslet na dojmy Karla Hynka Máchy, když roku 1832 spatřil v místech, kde byla uchována česká královská koruna, „neřád lidský“ (s. 59). Venclíkem citované zápisy z pamětní knihy hradu jsou zřejmě variacemi na dobová vlastenecká hesla. (Jejich antologie spolu s výběrem hradem inspirovaných veršů by mohla být zajímavým pohledem do myšlenkového světa českého nacionalismu a nemusí se jednat o výjimečné jedince, jako byl Mácha.)

V druhé polovině 19. století se začíná uvažovat o renovaci Karlštejna a samozřejmě ožijí česko-německé spory. Pro českou stranu je památka Otce vlasti spojená s úsilím o prosazení českého státního práva. Stejně jako v předbřeznové době se i do renovace Karlštejna promítly některé problémy 19. věku. Byl zde „tábor lidu“ a setkáme se i s pokleslejšími formami vlasteneckého života (sokolského výletu na Karlštejn, končícího v restauraci, se účastnil i Hermannův mistr Kondelík.)

Samozřejmě je to problém česko-německý. Němci v hradu vidí doklad velikosti německé kultury v Čechách a Češi si památku římského císaře čechizují. Při pětistém výročí Karlova úmrtí se rozpoutala velká česko-německá polemika o jeho významu. To mne přivádí k poznámce, že monografie o Karlově „druhém životě“ by byla podstatným vkladem k poznání českého historismu 19. století a to i k jeho opomíjeným stránkám. Venclík například v kontextu popisu návštěvy císaře Františka Josefa I. roku 1901 upozorňuje na propojení českých tradic s oficialitou rakouského dynastického patriotismu. Stejně tak se neostýchá citovat ani bizarní příklady nacionálního historismu. Autor k roku 1878 uvádí podrobnost, kterou publikovala protiklerikální tiskovina *Svobodný občan* – Karel se prý narodil z poměru Elišky Přemyslovny a pozdějšího papeže Klimenta VI. (s. 118). Zažehnat ducha nacionalismů se pokusil Josef Durdík vyzývající ke

klidné diskusi: „*Před pomníky Karlovými je místa dost pro všechna mínění*“ (s. 117). Také obě tato mínění do dějin patří.

Setkáme se s odmítáním pozdějších stavebních prvků, které je příkladem české ideologizace baroka, a autor se nevyhýbá ani ukázkám komerčního využití národního symbolu v reklamě.

Venclíkova kniha je prostě důkazem, že funkci historických reminiscencí v 19. století a historismus 19. století nelze zužovat jen na jeho aspekty politické a umělecko-historické. Právě Karlštejn je vhodným projekčním plátnem pro jejich poznání.

Jiří RAK

Jiří KNAPÍK a kol., *Pionýři, malované děti? Pionýrská organizace ČSM a dětský kolektiv (1949–1968).*

Nakladatelství Lidové noviny – Slezská univerzita v Opavě 2022,
542 stran, ISBN 978-80-7422-837-7

Historik Jiří Knapík je odborníkem na problematiku volného času a jeho organizování v éře komunistického vládnutí v naší republice. Odborníkem na slovo vzatým, který díky svému soustředěnému badatelskému úsilí vydal k tomuto tématu úctyhodné množství vědeckých prací.¹ Také všichni další spoluautoři už k dané tematice publikovali řadu zajímavých titulů. Předkládanou knihu nelze pokládat jen za „další variaci na dané téma“, ale považuji ji za ucelenou a přehlednou syntézu, v níž se čtenáři dostane komplexního poučení o životě dětí v naší vlasti od „vítězného nástupu proletariátu“ po pražské jaro. Název *Pionýři, malované děti* atd. je tak trochu lákadlem – Knapík hned v úvodu vysvětluje, že ačkoliv naivní děcka socialisticky vychovávaná tuto píseň často pěla,² jedná se o skladbu ještě z dob někdejšího Rakousko-Uherska, či dokonce ještě starší,

¹ Srov. i Seznam pramenů a literatury v této recenzované knize, s. 511.

² V této souvislosti si vždy vzpomenu i na sekvenci z filmu režiséra Zdeňka Podskalského *Bílá paní* z roku 1965, kde děti zpívají tuto písničku čekající na otevření hypotetického nového mostu.

a rozhodně ne z dětského prostředí, ale z kruhů vojenských. Tito dávní pionýři byli příslušníci technických oddílů, ženisté.³

Po roce 1989 se počalo vše pionýrské rázem odsuzovat a zesměšňovat, což rozhodně není směr, kterým se autoři recenzované publikace vydali. Naopak pečlivě a mnohostranně analyzují pionýrské hnutí od jeho počátků až po násilně přerušené slibné reformy pražského jara. Kvantitativně největší podíl na knize náleží hlavnímu editorovi publikace, Jiřímu Knapíkovi, který byl jistě i spiritus agens celého díla. Zabývá se jednak přehledem správního a ideového vývoje pionýrské organizace Československého svazu mládeže (dále jen ČSM) (s. 37–141) a následně také oddílů „jisker“, tedy mladších dětí z 1.–3. třídy, které se společně měly připravovat na vstup do Pionýra (s. 143–164). Velmi zajímavé je i jeho pojednání o dětském kolektivu za socialismu jako „ideovém konstrukt“ (s. 205–295).

Martin Franc prokázal, že je nejen naším největším expertem na kulinářské umění a stravování za socialismu, ale je odborníkem i na výchovu a ideové ovlivňování dětí předlistopadové éry (ostatně je sám už v tomto ohledu i pamětníkem). Velice přínosně rozebírá vnitřní dění a vztahy v pionýrských kolektivech i v rodině, kde mohlo docházet dokonce ke konfliktům a nepochopení třeba ze strany rodičů a zejména prarodičů pro novátorský zápal dětí podrobených intenzivní ideové masáži pokrokové orientace (s. 165–203). Inspirativní je Francova analýza *Pionýra ve veřejném prostoru* (s. 337–359), kdy podle idealistických představ měly být ulice zaplaveny dětmi s rudými šátky, které si mohly sejmout jen při sportování. Vím ovšem od své matky (nar. 1950), že pionýrské šátky bývaly nezbytným atributem zejména při hromadném fotografování, při státních výročích, kdy pionýři stáli čestnou stráž u pomníčků a pamětních desek. S přibývajícím věkem se nošení šátků na veřejnosti stávalo spíše dehonestujícím prvkem, tyto oficiálně tak čestné atributy pionýra se venku schovávaly do tašek a v případě nutnosti uzavazovaly kolem krku zmačkané až ve školních třídách. Pionýři byli i častými náměty pokrokových výtvarných umělců – dítě je vždy oblíbenou figurou pokleslého umění, tím spíš, když může posloužit pokroku.

Za velice přínosné pokládám příspěvky zahraničních badatelů. Martina Winkler získala doktorát v Lipsku, v současné době působí na univerzitě v Kielu, a zabývá se také dějinami dětství, už předtím se etablovala jako odbornice na střední Evropu se zvláštním důrazem na bývalé Československo. Profesorka

³ Viz pozn. č. 1 v knize.

Winkler sleduje dobovou dětskou literaturu (s. 315–335) pro pionýry i o pionýrech, mezníkem proměny náhledu na tuto tematiku je pro ni rok 1955 a zejména následná tápání, včetně radikalizace názorů na nové dětské hrdiny v šedesátých letech.

Frank Henschel, podobně jako M. Winkler, studoval v Lipsku a se svou kolegyní se sešel po roce 2019 v Kielu. Pro recenzovanou knihu zpracoval téma o dětech v dětských domovech (s. 297–313). I když autor cituje myšlenku, že právě pionýrská organizace mohla a měla přinést dětem z dětských domovů „kousek normálnosti“ (s. 311), tedy přiblížení se životu v rodinách, přesto mnou docela otrásla představa, že tyto děti bez rodičovské péče byly ještě předměty soustředěného ideového tlaku. Anebo že by se takto skutečně mohly cítit více rovnocenné dětem z úplných rodin?

Závěrečná kapitola knihy patří odborníkovi na mediální a komunikační kulturu Martinu Štollovi (s. 361–404). V úvodu své stati cituje jistého soudruha Rajeckého, tajemníka ČSM pro děti a mládež v Západoslovenském kraji, který podtrhuje význam tisku a televize na mládež a volá po filmech z pionýrského prostředí (s. 363, tento apel mi ale připomíná spíš padesátá než šedesátá léta). Podle Štolla se v televizní tvorbě před rokem 1968 stal Pionýr „prostředkem“ pro rozvoj hodnotné tvorby pro děti a mládež. Vedle už zavedené pionýrské *Vlaštovky* přibily i další hodnotné pořady (*Žvědavá kamera* ad.) a zejména tehdy značně kontroverzní, odsouvaný i odsuzovaný film Jindřicha Fairaizla z roku 1967 *Malované děti*.⁴ Dnes až úsměvně (nebo spíš varovně) působí recenze, kterou Štoll cituje z plzeňské *Pravdy* z července 1970, kde se píše, jak tento pořad uráží každým slovem, protože se tu hovoří o tom, že „jsme děti naučili jen prázdným frázím“ (s. 400). A nebyla to snad pravda? Veškeré pozitivní náběhy v televizní produkci ustaly s nástupem Jana Zelenky na místo generálního ředitele v roce 1970.

Autoři této podnětné knihy, která přináší pohledy na pionýrskou problematiku z různých úhlů, využili pozoruhodného množství pramenů, dobové literatury, novinových zpráv, literatury odborné i beletrie, filmů hraných, dokumentárních i televizní produkce, vydaných memoárů atd. Přece jenom postrádám větší

⁴ Režisér Fairaizl se v tomto filmu obracel k absolventům základních škol, tedy patnáctiletým teenagerům, kterým kladl otázky, jež vlastně odpovídaly tehdejší politické „kultuře“: *Má (resp. de facto musí) být každý v Pionýru, jaký je jejich vztah k Juliu Fučíkovi a je pro ně v něčem vzorem, co pro ně znamená únor 1948?* Otázky byly tedy podle dobového klišé v pořádku, ale děti odpovídaly jen v rámci ve školách i pionýrských organizacích zafixovaných bezobsažných frází, bez vlastního úsudku. Na tento problém Fairaizl nekompromisně upozornil a jeho postoj se stal tím příslovečným kamenem úrazu.

množství odkazů na přímá svědectví pamětníků (oral history), kde by možná vyšlo najevo, že každodenní pionýrská praxe se mnohdy dost lišila od toho, co se vykazovalo a vyžadovalo. Myslím, že tento trend byl markantní už nejméně od počátku šedesátých let. Publikace je vybavená bohatým poznámkovým aparátem a řadou velmi výstižných obrázků, reprodukcí dokumentů i fotografií ze života „šťastných socialistických dětí“. Obávám se, že žádné pesimistické záběry z těch let ani k dispozici nejsou. Kniha rozhodně stojí za přečtení a pomůže k vytvoření realistické představy o životě dětí před rokem 1989. Je zřejmé, že autory ke koncipování zajímavých textů vedla snaha postihnout dobový kolorit „sine ira et studio“, tedy bez nekritického odsuzování či naopak přehnané chvály.

Alžběta KRATINOVÁ

Lucie FIKAROVÁ, Plzeň punková a metalová: punková a metalová alternativní hudební scéna v Plzni (1983–1995).

Praha, Karolinum – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. 2022,
146 stran, ISBN 978-80-246-5401-0 (Karolinum) –
ISBN 978-80-7285-272-7 (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.)

Recenzovaná kniha vznikla jako další z výstupů, které českou historiografii obohacují o využití metody orální historie. Její autorka, Lucie Fikarová, je pracovnící Ústavu soudobých dějin Akademie věd České republiky a tamního Centra orální historie, které patří dlouhodobě mezi nejagilnější pracoviště v oblasti aplikace orální historie do výzkumu soudobých dějin. Nutno podotknout, že recenzovaná kniha je dalším z důkazů, že si tato dříve poněkud opomíjená metoda historického výzkumu našla své pevné místo v prostoru české historické vědy.

Monografie se zabývá tématem alternativních hudebních směrů z perspektivy mikrohistorického přístupu. Autorka si pro své studium zvolila dvanáctiletý úsek mezi lety 1983–1995. Tato perioda pokrývá tři podstatné etapy českých soudobých dějin: normalizační osmdesátá léta, období sametové revoluce a následnou transformaci v letech devadesátých. Všechny tři etapy se velmi výrazně propsaly do života alternativní hudební scény, jejích regionálních protagonistů, ale také do obecného legislativního rámce a společenského vnímání. Výběr časového hori-

zontu, který vybízí ke komparacím a ke sledování procesů změn, lze považovat za velkou přednost recenzované knihy.

Text je strukturován do logicky uspořádaných kapitol, kterým předchází metodologie a úvod do dobového kontextu alternativní hudební scény (punkových a metalových hudebních skupin) na Plzeňsku. V oddílu metodologie se autorka v první řadě hlásí k využívání orální historie, přičemž si je vědoma silných a slabých stránek tohoto přístupu. V této souvislosti představuje také další primární i sekundární prameny, z nichž při svém výzkumu vychází. Jedná se o širokou škálu zdrojů, ve kterých jsou zastoupeny mimo jiné prameny z Archivu bezpečnostních složek. Historička se přiznává k návaznosti na dvě doposud vydané práce, které se zabývají fenoménem alternativní hudby v normalizačním a transformujícím se Československu: *Marshallly nadoraz!* a *Byl to jen rock'n'roll?*² Hovoří o ambicích své práce, která má být doplněním bílých míst předchozích realizovaných výzkumů.

Následuje představení dobového kontextu ve vztahu k regionální scéně alternativních hudebních směrů. Tato kapitola je vhodná především pro čtenáře, kteří nejsou s problematikou hudební produkce seznámeni, případně nebyli jejími přímými aktéry. Nepoučený čtenář se může čtivou formou dozvědět o legislativních úpravách vymezujících existenci hudebních skupin, zároveň pak také o strategiích uvažování muzikantů pamětníků. Jednotlivé příklady jejich uvažování autorka dokládá konkrétními citacemi z pořízených orálněhistorických nahrávek. Čtenář si tak může přečíst také autentické vzpomínky na přehrávky před komisí, dozvědět se o finančních příjmech hudebníků nebo také o hudebních idolech, přičemž zvláště četné byly v této souvislosti zmínky o skupině *Sex Pistols*. Kapitola představuje rovněž regionální specifika Plzeňska vyplývající z jeho geografické polohy. Díky blízkosti k hranicím Západního Německa mohli západočeští občané na svých televizích či radiích naladit i zahraniční vysílání, což jim přinášelo bezesporu velké kulturní impulsy.

Na dalších stránkách knihy se autorka zabývá následujícími tématy: každodenní život muzikantů, hudba jako poselství a vyjádření světonázoru, zkoušky a samotné koncertování. Představuje také události, které se odehrály v roce 1987 v Lochotíně. Právě zde se uskutečnil Mírový koncert Olofa Palmeho, na kterém

¹ Radek DIESTLER, *Marshallly nadoraz: historie bigbeatu v západních Čechách*, Plzeň 2019.

² Miroslav VANĚK, *Byl to jen rock'n'roll?: hudební alternativa v komunistickém Československu 1956–1989*, Praha 2010.

se představily tehdejší tuzemské celebrity: Dalibor Janda, Michal David nebo skupina Stromboli. Velký zájem vzbudily západoněmecké hudební skupiny Die Toten Hosen a Einstürzende Neubauten. Dle popisu Lucie Fikarové byl o účast na této události velký zájem mezi místními příslušníky alternativní hudební scény a autorka přináší vzpomínky na to, jakými způsoby si přes známé obtížně sháněli vstupenky. Komplexní představení celého festivalu přináší svědectví také o aktu házení kamenů na zpěváka Michala Davida. V této souvislosti Fikarová vhodně kombinuje různorodé historické prameny, od narácí jednotlivých účastníků přes protokoly Sboru národní bezpečnosti až po prameny, které se dochovaly od pořadatelů a týkají se samotné dramaturgie hudebního programu festivalu v lochotínském amfiteátru.

Hlavní narativní linie celé knihy se odvíjí od rozhovorů s pamětníky, jejichž přepisy jsou na stránkách knihy čteně zastoupeny. Zásluhou toho je publikace atraktivnější také pro laickou veřejnost, protože přináší větší autenticitu a poskytuje čtenáři životní příběhy, se kterými se může lépe ztotožnit. Autorka s citacemi vzpomínek narátorů dále pracuje vhodným způsobem, přičemž představuje své interpretační rámce a výstupy. V neposlední řadě se čtenář setká se zasazováním konkrétních situací, událostí a postojů do obecného historického kontextu „velkých“ dějin socialistického Československa. Za tímto účelem Lucie Fikarová vychází z rozmanitého seznamu literárních pramenů a badatelsky se opírá také o širokou základnu primárních pramenů, zejména archivní povahy. Kombinací těchto badatelských přístupů dochází k objektivizaci textu, který je multiperspektivní. Čtenář pak získává plastickou představu o tématu – může s pomocí předložené studie komparovat například postoje rockových či punkových hudebníků z Plzeňska s informacemi obsaženými ve složkách Státní bezpečnosti.

Recenzovaná kniha může být vhodnou metodickou inspirací či východiskem pro další badatele, kteří by se rozhodli ve svém výzkumu zpracovávat kulturně-historické téma hudební scény v konkrétním regionu v období normalizace, případně transformace.

Filip JIROUŠEK

Didaktika

Praktické využití tématu španělská občanská válka ve výuce dějepisu na českých školách

Smyslem výuky dějepisu by mělo být především pochopení dějinných procesů pro naši současnost i budoucnost. Společenské volání po větším zastoupení moderních dějin ve výuce je vlastně odrazem takového uvažování. V hodinách dějepisu tedy jde i o rozvíjení dovedností, které mohou být zásadní pro budoucnost naší společnosti. Při tomto cíli nám historická událost slouží jako podklad pro rozvíjení kompetencí každého žáka, jež se rozvíjejí skutečně aktivním pochopením onoho „poučení se z dějin“.

I jedna jediná historická událost může v hodinách dějepisu ilustrovat řadu procesů a jevů, které jsou pro další události zásadní a vlastně (i přes mnohá specifika) stejné. Vzhledem k mému odbornému zaměření a zájmu o události španělské občanské války, jsem připravil náměty (a materiály k nim) podrobněji seznamující žáky s touto problematikou. Mým záměrem zde nebyl obsah jako takový, ale především rozvoj dovedností a schopnost abstrahovat konkrétní pojmy a události do širšího kontextu.

Minimální prostor, který tato událost zabírá v rámci běžné výuky na českých školách, skýtá možnost využít pro studenty neznámé téma pro hlubší pochopení dynamiky dějinného vývoje první poloviny 20. století. Na základě analýzy problematických vztahů ve Španělsku třicátých let ilustruji žákům obdobnou problematiku v jiných částech Evropy té doby. Téma španělské války je pro ně zajímavé a pro tento účel vhodné ze dvou důvodů:

1. Naprostá většina studentů se s těmito informacemi setkává úplně poprvé, je to pro ně „neokoukané téma“, což umožňuje předem nezaujatý pohled na něj.
2. V rámci jednoho tématu nalezneme řadu prvků, které jsou rozhodující i pro mnoho dalších zemí a jejich moderní vývoj. Lehce tak jejich pochopení na příkladu Španělska můžeme aplikovat na ostatní země a události. Například: politické ideologie, vztah a rozdíl mezi různými frakcemi komunistů, vliv propagandy a její nástroje, otázka tradic dané společnosti, politika appeasementu ve vztahu k nebezpečí fašismu, uprchlictví, analýza novinových zpráv, otázky soupeření velmocí a v poslední řadě totalitární způsob vlády.

Téma občanské války zde tak slouží pouze jako podklad pro uchopení obecnějších pojmů a principů, které si žáci mohou osvojit. V průběhu samotné výuky

je zařazováno množství dílčích úkolů, jež mají pomoci k pochopení celé problematiky, ověřují a doplňují výklad učitele i samostudium žáků. Níže vybírám několik mnou připravených materiálů s jejich popisem.

Pracovní listy a jejich popis

1. Konkrétní lidé ve společnosti

Pro pochopení motivů jednání a nahlédnutí do osobních rozhodnutí jedinců v politických krizích je vhodné pokusit se identifikovat vliv různých názorů a ideologií na odlišné skupiny obyvatelstva. Pracovní listy, které jsou určeny pro menší skupiny žáků, umožňují popsat jakési modelové osoby z hlediska jejich potřeb, obav i politické inklinace. V tomto pracovním listě žáci na základě blíže neurčených fotografií sestavují imaginární život a postoje dané osoby. Úkolem žáků je vydedukovat pravděpodobné informace o vzdělání, povolání, obavách, životních snech a především politických preferencích daných osob jen podle jejich vyobrazení. Tento list je samozřejmě zařazován do výuky až po bližším seznámení s některými aspekty tehdejší společnosti a různými politickými proudy dané doby. Ideálně tak žáci dokáží pochopit souslednost všech těchto věcí a jejich vliv na fakt, že se někdo stal podporovatelem například fašismu. Jednotlivé skupiny následně ostatním představují své vytvořené osobnosti a vysvětlují jejich motivace a preference. Při této práci není rozhodně na škodu umožnit žákům vytvoření celého obrazu daného člověka, včetně vymyšleného jména a konkrétního bydliště, měli by se ale stále pohybovat na reálném půdoryse.

2. Propaganda

Schopnost rozpoznat možnosti a nástroje propagandy jsou zvláště pro studium dějin 20. století zásadní a potřebné i pro orientaci v naší současnosti, přičemž tato dovednost rozvíjí mediální gramotnost žáků. K celkovému pochopení však nestačí pouze pasivní seznámení s danou problematikou, ale i aplikace získaných znalostí na praktické bázi, což by měl umožnit pracovní list, v němž žáci vytvářejí vlastní propagandistická hesla dané doby, která mají následně obhájit a vysvětlit jejich význam. Důležitým prvkem je také fakt, že přizpůsobují konkrétní historický plakát různým politickým proudům. Mají tak možnost pochopit rozdílnost i podobnost propagandy jako takové.

3. Novinové titulky

Aktivita, která má opět pomoci zlepšit mediální gramotnost žáků a procvičit

rozpoznávání mediálních zkratk a subjektivně zabarvených sdělení. Žáci pracují s dobovými titulky z československých novin, jejich úkolem je ve dvojici vypracovat následující úkoly:

1. Rozdělit titulky dobových novin do tří kategorií: radikální levice x neutrální x radikální pravice.
2. Podtrhnout slovo nebo slovní spojení, které je o zařazení do dané kategorie přesvědčilo.

Součástí takovéto aktivity je opět argumentace před ostatními a vysvětlení jednotlivých zařazení. Vzhledem k množství možných příkladů je vhodné studentům dát více variant různých titulků, díky jejich pestrosti se snáze žákům udrží pozornost při vystoupení ostatních.

4. Symboly a jejich využití

Poslední představovaný materiál klade důraz na pochopení symbolů a jejich konkrétního využití v rámci mediálních sdělení. V tomto případě se jedná o symboliku vojenských bot, kterou nalezneme nejen ve varovných plakátech ze Španělska, ale v našem prostředí si ji spojujeme především s osobností Josefa Čapka. Tento konkrétní pracovní list lze rozdělit na dvě části a každou zpracovávat samostatně, respektive postupně. Zde je již explicitně žákům představen onen přesah z tématu konkrétní války na jihu Evropy k událostem naší země. Z uvedených příkladů je také nejsrozumitelnější a ve své podstatě nejjednodušší. Může tak sloužit k jakémusi utřídění myšlenek.

Jak jsem již uvedl, tento soubor příkladů z pedagogické praxe nemá být vyčerpávajícím návodem a odpovědí na otázku, jak učit, jedná se o inspiraci a zamyšlení nad často nevyužitými možnostmi výuky dějin. Velká část učitelů stále takovéto aktivity nerada zařazuje do výuky kvůli náročnému hodnocení známkou, spíše se spoléhá na znalostní testy a tento typ pracovních listů bere pouze jako doplněk. Myslím si, že právě takovéto dovednosti by naopak měly být součástí našeho hodnocení a pokud si jako učitelé nastavíme jasná a srozumitelná kritéria, která žákům vysvětlíme a představíme před daným úkolem, pak je žáci velmi dobře akceptují. Takovéto hodnocení je sice pro obě strany náročnější, ale více odráží reálné pochopení dané problematiky a zároveň rozvíjí kompetence, jež jsou zásadní pro současný svět. Stejně tak jako není historie pouze souhrn dat, tak by neměla být hlavním kritériem hodnocení tohoto školního předmětu schopnost tato data pouze mechanicky reprodukovat.

Představené pracovní listy a koncept vychází z mé pedagogické praxe na víceletých gymnáziích, je tedy vhodné položit si otázku, zda je tato zkušenost přenositelná do ostatních typů škol. Opět se tak musíme vrátit na začátek k one fundamentální otázce: Proč učit dějepis? Co je tedy cílem tohoto předmětu na základních školách, co na středních odborných školách včetně učilišť? Myslím, že přes možnou rozdílnou úroveň a hloubku probraného se základní východisko a zároveň odpověď na tyto otázky od gymnázií příliš neliší.

Doporučené a využité zdroje

Peter C. BROWN – Henry L. ROEDIGER – Mark A. McDANIEL, *Nauč se to!: jak se s pomocí vědy efektivněji učit a více si pamatovat*, přeložila Eva Nevrlá, Brno 2017.

Josef ČAPEK, *Diktátorské boty* [online], Městská knihovna v Praze 2018 [citováno dne: 10. 9. 2021]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/37/75/70/diktatorske_boty.pdf.

Jesús de ANDRÉS SANZ, *Carteles de la Guerra Civil Española: Atlas Ilustrado*. Madrid 2010.

Paul GINNIS, *Efektivní výukové nástroje pro učitele: strategie pro zvýšení úspěšnosti každého žáka = The teacher's toolkit : raise classroom achievement with strategies for every learner*, Praha 2017.

Carl HENDRICK – Robin MACPHERSON, *Co funguje ve třídě?: most mezi výzkumem a praxí*, Praha 2019.

Kate JONES, *Retrieval practice: Research and Resources for every classroom*, Melton 2019.

Allan TODD – Sally WALLER – Jean BOTTARO, *History for IB Diploma: European states in the Interwar years (1918–1939)*, Cambridge 2016.

Václav ČADA

Příloha č. 1: Pracovní list *Konkrétní lidé ve společnosti*

Jméno: _____

Povolání, způsob obléčení: _____

Rodina: _____

Vzdělání: _____

Náboženství: _____

Pravděpodobná politická preference: _____

Co by chtěl ve společnosti změnit: _____

Čeho se obává, co ji trápí: _____

Vztah k republice: _____

Co bude dělat po vypuknutí války? _____

Jméno: _____

Povolání, způsob obléčení: _____

Rodina: _____

Vzdělání: _____

Náboženství: _____

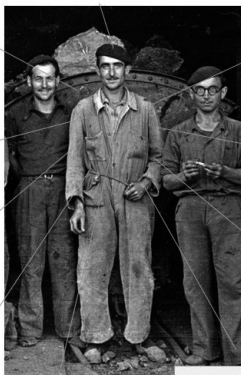
Pravděpodobná politická preference: _____

Co by chtěl ve společnosti změnit: _____

Čeho se obává, co jej trápí: _____

Vztah k republice: _____

Co bude dělat po vypuknutí války? _____

Příloha č. 2: Pracovní list *Propaganda*

Na základě předchozího studia a vlastních poznámek z hodin se pokuste zkompletovat tento propagandistický plakát. Jedná se o reálný plakát použitý v průběhu války ve Španělsku, vlička na zbrani je v originále popsaná heslem, které adekvátně ilustruje názor jedné z válčících stran. Vaším úkolem je tento text nahradit (v češtině) vlastním heslem, které bude odpovídat názorům dané politické a názorové strany. Jeden vydáváte jako zástupce republikánů a druhý jako zástupce nacionalistů.

Při tvorbě hesla postupujte podle pravidel, která jsou propagandě vlastní: JASNOST, STRUČNOST a ÚDERNOST. Z hesel musí být zřejmá ideologie obou stran, která se vztahuje k samotnému obrázku.

Republikáni:

Které z republikánských uskupení (názorových proudů) plakát konkrétně mohlo vydat? (Vyberte.)

liberálové – socialisté – komunisté – anarchisté

Vysvětlete vztah tohoto názorového proudu k problematice venkova a popište, co konkrétně heslem ve spojitosti s plakátem myslíte.

Nacionalisté:

Které z nacionalistických uskupení (názorových proudů) plakát konkrétně mohlo vydat? (Vyberte.)

fašisté – monarchisté – katolická církev

Vysvětlete vztah tohoto názorového proudu k problematice venkova a popište, co konkrétně heslem ve spojitosti s plakátem myslíte.

Příloha č. 3: Pracovní list *Novinové titulky*

Příloha č. 4: Pracovní list *Symbols* a jejich využití

Propagandistický plakát říká: „Postavte se italské invazi do Španělska.“

1. Popište historickou událost, na kterou plakát reaguje.

2. Najdeme nějaký konkrétní symbol, který nám obsah sdělení pomáhá rozpoznat? Který to je a co označuje?

Podobný motiv boty zvolil i Josef Čapek ve svých kresbách, které varují před nebezpečím nacismu. Kresby publikoval v sérii *Diktátorské boty*.

1. Proč si myslíte, že je použit tento symbol? V čem spatřujete jeho sdělení?

2. Vyberte si jednu z kreseb Josefa Čapka a vysvětlete myšlenku, kterou ilustruje.

Autoři studií

PhDr. Ivana Koucká, Ph.D.

Katedra historie FF UP v Olomouci

ivana.koucka@upol.cz

PhDr. Ivo Rejchrt, Ph.D.

Gymnázium Dvůr Králové nad Labem

ivo.rejchrt@gym-dk.cz

Autoři dalších článků

PhDr. Václav Čada

Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity

Karlovy (student doktorského programu)

vaclav-cada@atlas.cz

Mgr. Vojtěch Čurda, Ph.D.

Pražská konzervatoř

vojtechcurda@seznam.cz

PhDr. Filip Jiroušek

Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity

Karlovy (student doktorského programu)

filip.jirousek@seznam.cz

PhDr. Alžběta Kratinová

Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů

cornejova.alzbeta@seznam.cz

PhDr. Jiří Rak

jiri-rak@seznam.cz

MARGINALIA HISTORICA

Ročník 13, číslo 2/2022

Vydáno roku 2024

Vydává Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta,

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Tisk: tiskárna Nakladatelství Karolinum

Předsedkyně redakční rady: Ivana Čornejová

Zástupce předsedkyně redakční rady: Jiří Hnilica

ISSN: 1804-5367

Evidenční číslo MK ČR: E 19664

ISSN 1804-5367

9 771804 536002